

JONAS LINKEVIČIUS

VYTAUTAS TAMULAITIS

JONAS LINKEVIČIUS

VYTAUTAS
TAMULAITIS

JONAS LINKEVIČIUS

VYTAUTAS
TAMULAITIS

Versmė

VILNIUS | 2018

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama
Lietuvos nacionalines Martyno Mažvydo bibliotekos
Nacionalines bibliografijos duomenų banke (NBDB).

ISBN 978-609-8148-62-6 (popierinė kn.)

ISBN 978-609-8148-82-4 (elektroninė kn.)

Knygą elektroniniu formatu išleido

„Versmės“ leidyklos Elektroninių knygų

rengimo centras. Vilnius, 2019-06-18

© Jonas Linkevicius, 2018

© „Versmės“ leidykla, 2018

TURINYS

KAD LIKTŲ NUMYLĖTINIŲ 7

NORAS – RAŠYTI TIK JAUNIMUI 9

BROLIAI TAMULAIČIAI 23

APIE JAUTRIĄ IR NARSIĄ ŠIRDĮ 31

VYTAUTO TAMULAIČIO KŪRYBA IŠEIVIJOJE 39

TOKIŲ KNYGŲ RETA 52

„LYG VAKAR PARAŠYTA...“ 59

BŪTŲ IR TOLIAU NUĖJĘS... 65

ŽVAIGŽDEI UŽGESUS 76

KAD LIKTŲ NUMYLĒTINIU...

Tik lietuvių vaikų literatūrai pasišventęs rašytojas Vytautas Tamulaitis, tarpukario metais išleidęs šešias jauniems skaitytojams skirtas knygas, tapo tiems laikams vienu labiausiai mėgstamu ir skaitomu jų kūrėju. Tik dėl sunkios penkių dešimtmečių sovietinės okupacijos, kai jis buvo priverstas palikti gimtąjį kraštą, o jo knygos tėvynėje buvo uždraustos, kelioms jaunųjų skaitytojų kartom jis tapo nežinomas ar primirštas. Tik atsikovojus nepriklausomybę, vėl sugrįžta ir prie V. Tamulaičio, jau mūsų vaikų literatūroje iškilus naujiems kūrėjams, ne visada pakankamai deramai jis buvo sutiktas mūsų kritikų.

Į lietuvių vaikų literatūrą V. Tamulaitis atėjo ketvirtame dvidešimtojo amžiaus dešimtmetyje, vaikų poezijoje iškilus Bernardui Brazdžioniui, rašiusiam Vytės Nemunėlio slapyvardžiu, šio poeto skatinamas ir remiamas. Straipsnyje „Širdies ir pasakų vaikai“, vertindamas pirmąsias V. Tamulaičio knygas, lygindamas jas su žymiausių pasaulio gamtos pasakų rašytojų kūriniais, B. Brazdžionis rašė: „Jaunasis autorius pasirodė ne tik gerai pažįstantis vaizduojamų gyvūnėlių gyvenimą, jų būdo ypatumus, bet ir sugebantis iš visos tos nebe naujos medžiagos sukurti savitą, meniškai vertingą literatūros veikalą“. Tąkart, rašydamas apie „Skrudėlytės Greitutės nuotykius“, mažiesiems skaitytojams ir pedagoginiui, ir literatūrinui atžvilgiu tinkamą apysaką, turinčią visus tuos savumus, kurie ypač traukia skaitytojus, B. Brazdžionis teigė: „V. Tamulaitis davė tokį dalyką, kuriuo galėtų pasigirti bet kurios kitos tautos vaikų literatūra“.

B. Brazdžionio straipsniu „Mūsų jaunimo literatūros numylėtinis“, išspausdintu išėivijoje leistame žurnale „Lietuvių dienos“, patvirtinama tai, kas pasakyta vertinant pirmąsias knygas, o taip pat rašoma apie išėivijoje publikuotus V. Tamulaičio kūrinius. Šios minimos dvi publikacijos yra svarbiausios apie mūsų vaikų literatūros numylėtinį.

Rinkinį sudaro straipsniai, susiję ir su V. Tamulaičio pagerbimu jo gimtajame Šakių rajone. Iškilus kraštiečio atminimui buvo skirti turiningi jo trijų gimimo metinių

minėjimai, vykę Kriūkuose ir Vilniuje. Antai minint rašytojo aštuoniasdešimt penktąsias gimimo metines, Kriūkuose susirinko nemažas būrys kraštiečių, Suvalkijos literatų, moksleivių ir mokytojų, į svečius atvyko Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininkas Valentinus Sventickas, atsakingi Šakių rajono darbuotojai, rašytojai. Jubiliejaus proga Zanavykų bendrijos prezidento A. Vaičiūno ir rajono savivaldybės iniciatyva buvo paskelbtas jubilato vardu pavadintas geriausio kūrinio vaikams konkursas. Tąsyk V. Tamulaičio premija, finansuota kraštiečių verslininkų M. Basčio ir A. Tarnausko, buvo įteikta poetui Martynui Vainilaičiui, skatinamosios premijos – Suvalkijos krašto poetėms Emilijai Šulinskienei, Danutei Jovaišienei ir Elenai Dekaminavičienei – įsteigtos rėmėjų, Kana-doje gyvenusios velionio žmonos Marijos, artimo rašytojo bičiulio iš JAV V. Mažeikos ir kraštiečio verslininko P. Dailidės lėšomis.

Straipsniais, atsiradusiais iš pranešimų V. Tamulaičio minėjimams, parašytais leidžiant šio rašytojo knygas ar joms išėjus, norisi paskatinti kuo geriau susipažinti su neeilinio vaikų rašytojo kūryba, kad jis taptų numylėtiniu.

NORAS – RAŠYTI TIK JAUNIMUI

Vidinė trauka kurti grožinius kūrinius, rašyti tik jaunimui visą gyvenimą lydėjo iškilų prozininką Vytautą Tamulaitį, vieną iš nedaugelio lietuvių rašytojų, pasišventusių pirmiausia vaikų ir jaunimo literatūrai. Šitą savo norą (o gal ir tikslą) jis įgyvendino su kaupu. Tuo galėjome įsitikinti minėdami vaikystėje pamėgto kūrėjo aštuoniasdešimtąjį gimtadienį (gimė 1913.I.17). Tai liudija visas jo gyvenimo ir kūrybos kelias, nutrūkęs su paskutiniu atodūsiu svetimame krašte (mirė 1993.IX.22).

Šiame kelyje jis pasekė P. Mašiotu ir A. Giedriumi, bet nuėjo kita kryptimi ir kai kur pralenkė savo pirmtakus. Paskutinį tarpukario dešimtmetį jis tapo vienu aktyviausių ir jaunųjų skaitytojų mėgstamiausių rašytojų, kūręs jiems eilėraščius, apsakymus, apysakas, bet labiausiai garsėjęs aukštumų pasiekusiomis pasakomis-apysakomis. 1944 metais, į gimtinę artėjant nuožmaus karo frontui, o su juo ir sovietinei okupacijai, nematydamas ne tik galimybių eiti toliau pasirinktu keliu, bet ir suvokdamas iškiliant teroro grėsmę gyvybei, pasitraukė į laisvesnį pasaulį emigracijoje. Ir būdamas atplėštas nuo kūrybos šaltinių gimtajame krašte, jis nepadėjo kūrėjo plunksnos, tęsė pradėtus kūrinius ir ėmėsi naujų, nenutoldamas nuo to, kas jau buvo sukurta, tobulindamas kas buvo parašyta tėvynėje ir rašydamas apie jos kančias nelaisvėje. Lietuvoje per visą nelaisvės penkiasdešimtmetį jo kūriniai buvo uždrausti, išimti iš bibliotekų, ir tikriems skaitytojams jis tapo neprieinamas, nelabai ir žinomas. Todėl, kai tik atsirado galimybės nepriklausomybės sulaukus vėl leisti jo kūrinius, pakartotinai išleistos jau anksčiau Lietuvoje išleistos ir naujos knygos. Jos nusipelno didesnio dėmesio autoriui, apie kurį žinių aiškiai turime nepakankamai.

Didesnė V. Tamulaičio gyvenimo metų dalis prabėgo toli nuo gimtojo Sutkiškių vienkiemio (Šakių r.), už Atlanto vandenyno, Kanados didmiestyje Toronte, kur jį pokario metų tremties banga nubloškė 1948 m. Tačiau jis ir prie Ontario ežero gyvendamas

Vytauto Tamulaičio gimtoji sodyba šiandien, apsilankius joje Kriūkų vidurinės mokyklos mokiniams, jaunesiems kudirkiečiams ir bibliotekininkams, su mokytojomis V. Šuopiene, V. Vaniene ir muziejaus kuratore D. Valeckiene. *Nuotrauka iš Kriūkų vidurinės mokyklos archyvo*

išliko Nemuno sūnumi, gimtojo krašto patriotu, paskutiniaisiais savo gyvenimo metais susigražinusio Lietuvos rašytojų sąjungos narystę. Apie tai byloja visa kūryba.

Plaukdami Lietuvos upių tėvu marių link, garlaiviui prapūškavus medžiuose paskendusią Žemąją Panemunę, kur būsimasis rašytojas lankė pradinę mokyklą, kur vienos iš pačių gražiausių Lietuvoje kapinių palaidoti jo tėvai „klausosi tylaus miškų ošimo“, ant aukšto Nemuno skardžio išvysime Tamulaičių sodybą, gerokai sumenkusią per tą laiką, kai joje šeiminkauja kiti. Bet metai neįstengė įveikti gamtos grožybės. Į kairę nuo gyvenamojo namo, pačia skardžio briauna nusitęsia ilga liepų ir klevų alėja, sodinta brolio Stasio, taip pat rašytojo, iš dešinės į upės slėnį leidžiasi didžiulis sodas. Beveik prieš šimtą metų tėvukas už Pensilvanijos kasyklose uždirbtus pinigus nupirko nugyventą ūkį ir ne per geriausią žemę, didelio darbštumo ir sumanumo dėka pavertė dosnia ir puošnia maitintoja. Darbštūs ir apsišvietę tėvai visus vaikus, dvi dukras ir du sūnus, leido į mokslus, tačiau jie nebuvo lepinami ir kartu su samdiniais dirbo visus ūkio darbus. Vytuką,

Vaizdas nuo sodybos Skriaudžiuose. Kitoje Nemuno pusėje, žalumoje skendintis Vilkijos miestelis.

S. Paltanavičiaus nuotrauka

mažiausiąjį vaiką, iš motinos paveldėjusį jautrią širdį, viliojo turtinga ir slėpinga gimtinės aplinka. Jo akis traukė Nemunas su garlaiviais, sieliais, žvejais, plačios panemunės lankos, pakrantės supančių kalnų medžiai, gausybė įvairiausių paukščių, vabalėlių, sodo bičių dūzgimas. Jis ryte rijo pasakojimus apie garsias savo kovomis su kryžiuočiais pilis, Veliuoną, Vilkiją, Palemono kalną. Vakaris laukdavo iš kitos Nemuno pusės ataidinčio Seredžiaus varpo balso. Tie vaikystės įspūdžiai tapo apysakų „Vytuko užrašai“ ir „Ateina pavasaris“ (1937) pagrindu, domėjimasis vabalija skatino stebėti, studijuoti ją ir rašyti apie skruzdėlytę Greitutę, Svirplį muzikantą, bitele darbininkę. Netoli sodybos stūksojęs kalnelis, vadinamas Raguvo kalnu, atsirado apysakos pavadinime „Raguvo malūnininkas“ (1951), nuo jo prasideda „Muzikanto Svirplio kelionis“ (1960) veiksmas. Vaikystės aplinką prisimindamas, rašė: „Tai ten gyveno mano jaunystės pasakų nykštukai ir, sėdėdami po baltais beržais, gėrė saldžią pavasario sulą. Gal ir dabar teberūko jie ten savo ilgas pypkes, tylūs ir susimąstę, ištuštėjusioje palaukėje“. Išvažiuojant į gimnaziją, jam „be galo buvo gaila palikti Nemuną ir lankas, karštas smiltis ir klykaujančias bangose žuvėdras...“

●

Literato plunksnos V. Tamulaitis ėmėsi gana anksti, dar mokydamasis Marijampolės marijonų gimnazijos pirmosiose klasėse. Tuokart jis kartu su pasakomis apie užburtas karalaites ir raganas daug skaitė apie augmeniją ir gyvūniją, priklausė skautų organizacijai, kuri skatino kuo daugiau būti gamtoje, bendrauti su ja. Nemažą poveikį jam turėjo ketveriais metais vyresnis brolis Stasys, lietuvių kalbos mokytojas rašytojas Vincas Ramonas. Beskaitydamas vaikams skirtą spaudą, ir pats ėmė siuntinėti „Žvaigždutei“ korespondencijas, mamos pasakas, dėdės J. Paukščio, pasakoriaus knygnešio, pasakojimus, eilėraščius. Šiame žurnalėlyje, skatinami ir remiami jo redaktoriaus S. Tijūnaičio, išvydo šviesą „Dėdės Vingilio pasakojimai“, davę pagrindą „Vytuko užrašams“, „Kiškėlio užrašai“ (1935). Tuomet vieno populiariausių žurnalėlių vaikams jis jau 1930–1931 metų nemažą atskiro numerio dalį užpildydavo jo eilėrašciai, „Dėdės Vingilio pasakojimai“, „Kiškėlio užrašų“ ištraukos. Pats rašytojas septyniasdešimtojo gimtadienio proga taip prisiminė savo kūrybinio darbo pradžią: „Pirmą pasakėlę parašiau „Žvaigždutei“ būdamas trečioje klasėje – „Kaip kunigas pašventino pypkes“. Tai mamos pasakėlė. Tuoju gavau pirmą laišką iš redaktoriaus S. Tijūnaičio su pagyrimu. Tai ir pradėjau rašyti“. „Dėdės Vingilio pasakojimai“ – gimnazisto ketvirtoko rašinys, kuriam mintį davė dėdė J. Paukštys, buvęs knygnešys, pasakorius. Būdamas šeštoje klasėje, pradėjo rašinėti į jau vyresniems moksleiviams skirtą žurnalą „Ateities spinduliai“. Jo redaktorius B. Brazdžionis pagyrė už apsakymą „Švilpynė“, pastebėjęs nemažus jaunuolio sugebėjimus, jį skatino ir rėmė, „įvedė į platesnius vandenis“, stiprino drovaus bendradarbio pasitikėjimą savo jėgomis. Jis ir vėliau atidžiai skaitė, recenzavo naujas jam artimu tapusio vaikų rašytojo knygas, buvo tvirtas ramstis jaunam kūrėjui. Ir vėliau daugelį savo kūrinių pirmiausia spausdindavo „Šaltinėlyje“, „Ateityje“, „Žiburėlyje“, „Saulutėje“, „Eglutėje“ ir kituose vaikams ir jaunimui skirtuose žurnaluose.

●

1933 m. baigęs gimnaziją, veržte veržėsi į aukštesnį mokslą. Įstojo į Kauno VDU Teisinių fakultetą. Nepadėjo ir plunksnos, nors sąlygos kūrybai buvo gana nelengvos. 1930 m. mirė tėvas, o 1933 m. pabaigoje prie jo atgulė ir motina. Tik dėl didelio savo atkaklumo,

Marijampolės Marijonų gimnazijos penktoji abiturientų laida (1933). Tamulaitis Vindsbergo vinjetėje – iš dešinės pirmoje eilėje ketvirtas. Nuotrauka iš Tamulaičių šeimos archyvo

Marijampolės Marijonų gimnazija

V. Tamulaitis – Marijonų gimnazijos žemesnių klasių moksleivis.

V. Tamulaitis – abiturientas. Nuotraukos iš Tamulaičių šeimos archyvo

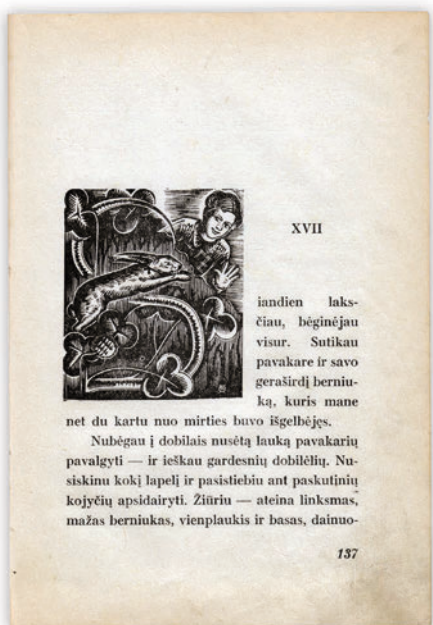
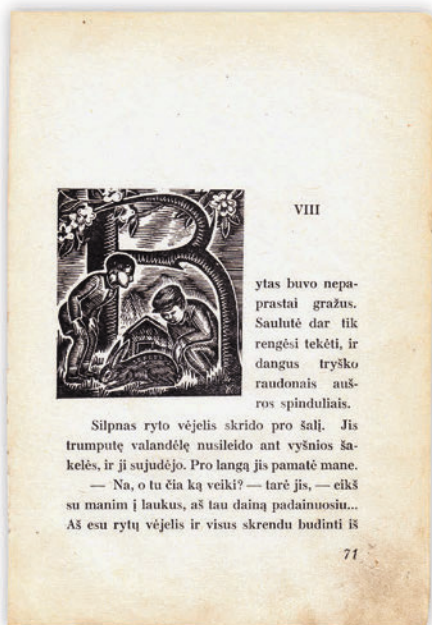
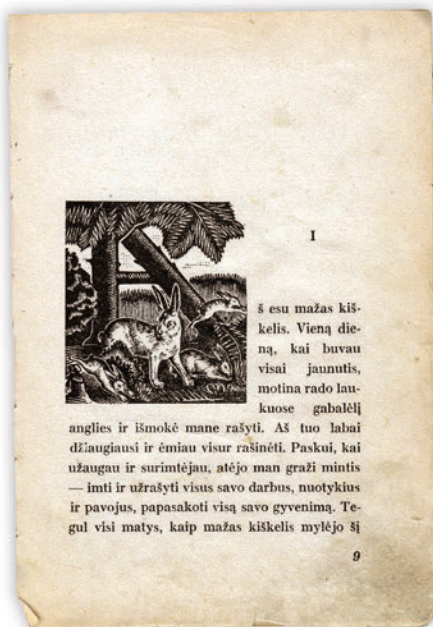
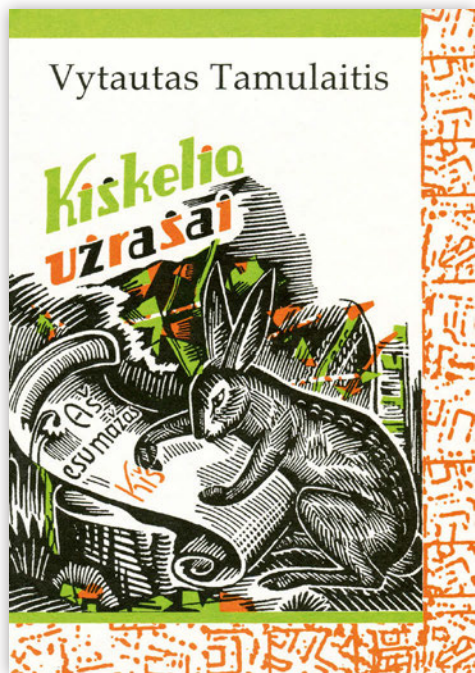
artimo draugo remiamas, pirmaisiais studijų metais įstengė parašyti pasaką-apysaką „Skrudėlytės Greitutės nuotyčiai“, kuri 1935 m. buvo išleista atskira knyga. Debiutas greit sulaukė svarios Lietuvos Raudonojo kryžiaus draugijos premijos ir savo sėkme (visos recenzijos buvo palankios!) nulėmė tolesnį V. Tamulaičio kelią. Kaip talentingas gamtos pasaulio vaizduotojas, sugebėjęs „duoti mažiesiems skaitytojams ir pedagoginiu, ir literatūriniu atžvilgiu tinkamą apysaką, turinčią visus tuos savumus, kurie ypač traukia mažuosius ir jaunuosius skaitytojus“ (B. Brazdžionis), buvo perkeltas į Gamtos fakultetą, atsivėrė galimybė tęsti studijas Prancūzijoje. Gaila, dėl karinės tarnybos, darbo Karo mokykloje, jubiliejinio leidinio „Karo mokykla“ redagavimo, dėl „Kariūno“, o vėliau

„Žiburelio“ žurnalų redaktoriaus pareigų teko to pasiūlymo atsisakyti. Tačiau ir tokiomis aplinkybėmis jis liko ištikimas savo pašaukimui – rašyti jaunimui.

Tais pačiais 1935 m. išėjusi kita pasaka-apsaka „Kiškelių užrašai“ rodė tvirtą V. Tamulaičio apsisprendimą rašyti tokio amžiaus skaitytojui, kuris labiausiai mėgsta pasakas, knygas apie gamtą. Antrosios knygos „Kiškelių užrašai“, pagrindinis veikėjas buvo dažnas vaikiškų dainelių, pasakų žvėrelis, meilus ir nekaltas, kiekviename žingsnyje sutinkantis šimtus pavojų, o apsigynimui teturintis tik greitas kojas. Rašant apie jį, galima surasti daugybę galimybių diegti skaitytojo širdyje švelnumą ir kilnumą, tuos jausmus, kurių įkūnijimo visa kūryba ir siekė rašytojas. Jo valia kiškėlis Pilkiukas, teišgyvenęs vienerius metus, neteko savo broliuko ir motinos, pats neišvengė mirtinos kilpos. Teliko tik jam artimas geras berniukas, dukart išgelbėjęs Pilkiukui gyvybę ir už tai pelnęs jo palikimą – beržo tošyje surašytą liūdną žvėrelio istoriją. Devyniolikoje mažų knygų skyrelių tarsi kiškėlio akimis pažiūrima į įvairių metų laikų gamtos grožį, išreiškiamą meilė plačiam pasauliui, mėlynam dangui, ošiančiam miškui. Tai tik dar labiau padeda išryškinti žvėrelio padėties beviltiškumą, jo širdies gerumą (net mirdamas prisimena ne savo skriaudėjus, o geraširdį berniuką ir jo sesutę), sukelia skaitytojo užuojautą, norą padėti silpnesniam, skriaudžiamam.

„Tokią knygą perskaitę vaikai esti taip paveikti, taip sujaudinti, kad ilgą laiką kitos knygos neima į rankas ne dėl to, kad ji liūdna, bet bijodami, kad ji nebus tokia graži, kaip „Kiškelių užrašai“ (B. Brazdžionis, kn. Vaikų literatūros patirtis, V., 1995, p. 78).

Apsakymų rinkinys „Naktis ant Nemuno“ skirtas kiek vyresniems skaitytojams nei literatūrinės pasakos. Tuose apsakymuose daugiausia parašyta apie našlaičius, vargšus piemenėlius, kaimo vaikus, jautrios širdies ir tvirtos valios paauglius. Jie atkakliai siekia savo svajonių įgyvendinimo ir tame kelyje nugali nelengvas kliūtis. Kai kurie atlieka ir tokių darbų-žygdarbių, kurie, rodos, viršija jų jėgas (uždega priešų ginklų sandėlį, gaisro metu išgelbsti mergaitę, skęstantį draugą), įvairinama apsakymų forma. Dviejų rinkinio apsakymų pagrindas – pasakotojo atsiminimai, vienas apsakymas pateikiamas kaip motinos dienoraščio puslapiai. Knyga sulaukė kritikos dėmesio, pagyrimų ir priekaištų, neva kai kurie apsakymai išžėsti, stokoja įtikinamumo, įsijautimo į veikėjų išgyvenimus.

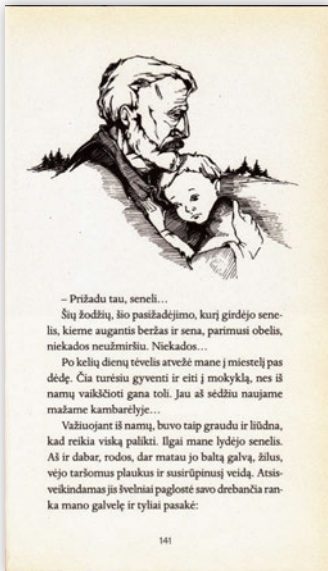
„Kiškėlio užrašų“ viršelis ir iliustracijos. Dailininkė M. Katiliūtė

rėkiau, kiek galėjau, bet plėšikas, rodos, negirdėjo manęs. Jis griebė mane savo baisiais nagais ir pakilo į orą. Aš spardžiaus, gyniaus, ir jis per silpnas buvo mane gyvą nusinešti. Jis vėl nusileido ant žemės visai mane pribaugti.

22

„Kiškelių užrašų“ viršelis ir iliustracija. Dailininkė M. Katiliūtė

„Vytuko užrašų“ pasakojimo „Miške“ (1937) iliustracijos.
 Knogos pakartotinio leidimo (2004) viršelis. Dailininkė Talaikienė

O apskritai, kaip prisiminė rašytojo žmona Marija, V. Tamulaitis „negalėdavo savo raštų per daug taisyti, nes išeidavo jau visai kitas dalykas. Kai parašydavo, tai skubėdavo įmesti į pašto dėžutę, kad nepradėtų taisyti, nes žinodavo, kad neišeis tas pats, ką norėjo parašyti“.

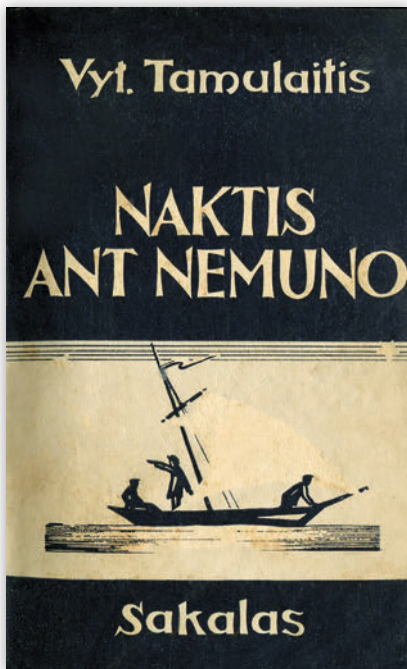
Reikšmingos tarpukario metų lietuvių vaikų literatūroje ir V. Tamulaičio apysakaitės, išleistos ir pakartotiniai.

Apie apysakaitę „Vytuko užrašai“ jos autorius kiek pasikuklindamas yra sakęs, kad tai pataisyti „Dėdės Vingilio pasakojimai“, spausdinti „Žvaigždutėje“, o iš tikrųjų tai naujas kūrinys, prie kurio daug ir rūpestingai pasidarbuota. Tiesa, kai kurie pasakojimai pri-
mena dėdę Vingilį, bet ne jie svarbiausi. Labiausiai Vytuką ir, žinoma, skaitytoją patraukia, kartais pašiurpina, o kartais sukelia šypsena paties pasakotojo išgyvenimai, susieti su gimtinės aplinka, knygnešių gadyne. Jei iš dėdės pasakojimų mažai ką tesužinojome apie pasakotoją ir klausytoją, tai „Vytuko užrašuose“ būtent ir žavi pagrindinio veikėjo – pasakoriaus senelio (čia jau ne dėdė) ir Vytuko paveikslai, jų dviejų draugystė, kelionės, bendri darbai darbeliai.

Apysakaitėje „Ateina pavasaris“ susitinkame su to paties amžiaus berniuku, kaip ir „Vytuko užrašuose“. Skirtumas tas, kad čia rašytojas susitelkia jau prie mažylio Poviliuko vidaus pasaulio, jo išgyvenimų bendraujant su tėvais, močiute, vienmečiais, bandant savarankiškai kurti savo pasaulį, pasiremiantį pasaka, gamta, artimiausiais žmonėmis. Jo jautrumas padidintas („Poviliukas negalėjo kalbėti be ašarų“), bet vaikiškas, tikras, jaudinantis, įtikinantis. Antai apkaltinęs nekaltą šunelį, nedorai pasielgęs, negali užmigti neatsiprašęs nekalto gyvulėlio. Iki širdies gelmių jį sukrečia vargšo berniuko skurdas, kurį kiek galėdamas jis stengiasi sumažinti. Poviliukas išgelbsti paukštelį, nupirkdamas jį iš paukštvanagio. Tą pačią dieną padeda išsikapanoti iš liūno ir taip paveikia, kad šis pasižada daugiau nebeskriausti sparnuočių. Bene pats patraukliausias skyrelis – „Var-nėnai parskrido“. Keliais sakiniais nutapęs pavasario gamtos grožį (iš čia ir apysakaitės pavadinimas), rašytojas parodo didelį ilgokai sirgusio vaiko norą kuo greičiau sulaukti „tos laimingos dienos, kada galės išbėgti į laukus, į pievas, kur, jo manymu, bus didelis džiaugsmas ir beribė laimė“, kada jis galės pasveikinti sugrįžusį savo Šnekučių.

Dailininkės D. Tarabildienės iliustracijos apysakai „Ateina pavasaris“ (1937)

Dailininko A. Kučo iliustracijos apsakymų rinkiniui „Naktis ant Nemuno“ (1938)

Nepaprastai gražiai griežė smuikininkas

Dailininko A. Kučo iliustracijos apsakymų rinkiniui „Naktis ant Nemuno“ (1938)

Pasaka–apysaka „Vieną kartą“ buvo išleista ypač sunkiais lietuvių literatūrai karo, vokiško fašizmo okupacijos metais. Jos pagrindinis veikėjas katinėlis ūkininko sodyboje, mažame miestelyje, apskrities teisme, kalėjime susiduria su visuomenės tarpe kerojančiomis blogybėmis, stoja su jomis į kovą ir, stebuklą padedamas, parodo didelę narsą tas blogybes įveikdamas. Kūrinys savo aktualumu, meniškumu kaip mat užkariavo dideles skaitytojų simpatijas, tapo vienu geriausių šio žanro kūrinų lietuvių vaikų literatūroje ir nusipelno atskiro straipsnio.

Apžvelgę V. Tamulaičio tarpukario metų kūrybą, galime drąsiai tvirtinti, kad šiam rašytojui, bene pirmam lietuvių vaikų literatūroje pavyko pasaką–apysaką iškelti į tokią aukštumą, kokioje ji dar nebuvo. Po jo kiti rašytojai juo sekė ir ėjo toliau. O ir savo apsakomis, apsakymais buvo vienas iš pirmųjų, vadavusių mažiesiems skirtus kūrinus iš sausokų pamokomojo pobūdžio pasakojimų, kuriuose vaikas mažai kuo tesiskirdavo nuo prakutusio gudruolio. Ir mūsų dienomis V. Tamulaičio kūryba labai artima savo humanizmu, krikščioniška etika, giliu gamtos ir vaiko pažinimu, giliamintiškumu, savo liaudišku aiškumu ir paprastumu, žodžio spalvomis ir judrumu, patriotiškumu, meilės vertės ir gyvenimo prasmės įkūnijimu.

Noras–rašyti tik jaunimui. Metai, 1993 m., nr. 12, p. 148–150

BROLIAI TAMULAIČIAI

Vytukui, pačiam mažiausiajam tarp keturių Tamulaičių šeimos atžalų, rodos, nestigo nei tėvų, nei seserų Onutės ir Jadvygos bei ketveriais metais už jį vyresnio brolio Stasio meilės. Bet jis vis tiek sau vienas mintijo, kad būti mažu vaiku pasaulyje yra blogiausia, ir troško kuo greičiau užaugti, tapti vyru, kareiviu, Lietuvos gynėju.

O kai paaugo, pradėjo mokytis Marijampolės gimnazijoje, jau ir kitos mintys ėmė kulentinti vaizduotę, nedavė ramybės.

Tamulaičių Vytautas labai norėjo būti rašytoju ir mintimis apie šią savo aistrą atviriausiai dalijosi ne su kuo kitu, o su artimiausiu draugu – dienoraščiu. Jo nuotrupose randame žodžius: „Būti poetu ir rašytoju, Dieve, kaip mane žavi! Žavi, turbūt, todėl, kad aš juo niekad nebūsiu... Rašau, taisau, braukau ir vėl rašau. Nunešiau šiandien pataisyti broliui Stasiui į aštuntą klasę. Jis nenorom mane sutiko...“

Aštuntokas Stasys, jau pagarsėjęs literatas, buvo labai reiklus ir sau, ir savo broleliui ketvirtaklasiui. Jam atrodė, kad jaunėlis neįstengs juoktis, kai širdis plyšta iš skausmo, nesugebės eiti kartu su gyvenimu ir jį aiškinti kitiems, neuždegs jų tiesa ir meilės ugnimi...

–Tu, Vytaite, to nesugebėsi, – tvirtino brolis, tu rašytoju tikrai nebūsi! Būtum geras pirklys. Bet jaunėlis neišdavė savo svajonės...

Gimė Vytautas Tamulaitis 1913 m. sausio 17-ąją dabartiniame Šakių rajone, besipuojančiame kairėje Nemuno pusėje, ant aukšto, stataus skardžio, apaugusio medžiais, Sutkiškių vienkiemyje. Tiesiai per platų upių tėvo vandenį, dešiniajame krante, glaudėsi Serečiaus miestelis. Netoliese matėsi į Nemuno glėbį atskubanti Dubysa.

Namuose jį vadino Vitu, nes norėjo, kad mažylis turėtų šventąjį globėją. Todėl vardadienį švėsdavo ne sausio 5-ąją (sen. st. – Red.), o birželio 15-ąją. Onutė, vyriausia tarp vaikų, ir Stasys turėjo daugiau iš tėvo, praktiško žmogaus, paveldėtų bruožų, o Jadvyga ir Vytas buvo švelnios ir jautrios širdies motinos vaikai. Tamulaičiai buvo šviesūs žmonės ir

**Broliai Vytautas ir Stasys bei sesuo Ona
Tamulaičiai. Nuotrauka iš A. Vaičiūno albumo**

visus savo vaikus leido į mokslus. Tėvukas (taip pamalonintai šeimoje vadino tėvą) jaunystėje buvo išvykęs į Ameriką. Svajojo, užsidirbęs pinigų, grįžti į gimtinę ir nueiti žentu į stambesnę ūkį. Pensilvanijoje kasė anglį, taupė pinigus, mokėsi rašto (skaityti jau mokėjo išvažiuodamas), pramoko svetimų kalbų. Po trejų metų sugrįžo, vedė, nusipirko nugyventą Sutkiškių vienkiemį, labai gražioje vietoje. Kalnuota žemė sunkiai pasidavė plūgui, bet didžiausių pastangų dėka, kaip po daugelio metų prisiminė Stasys, „ant uolotų, saulės išdegintų Sutkiškių krantų, ten, kur anksčiau niekas neaugo, veikiausiai atsirado vešlios tamsialapės liepų–klevų alėjos, apleistose dykynėse sužėlė pušynėliai, o derlingoje dirvoje subujojo sodai“. Kaimynai pajuokdavo tėvus,

kam jis samdo darbininkus, o vaikus „daro ponais“. O iš tikrųjų – tėvai nelepino savo vaikų, spausdavo juos prie visų ūkio darbų kartu su pasamdytais, visiems teko ganyti bandą.

Jau vaikystės metais į jautraus Vytuko akis ir širdį įvilnijo Nemunas, kuris pro jo gimtinę tekėjo lėtai, didingai, plačiai išsiliejęs, rūstokas, lengvai plukdąs ant savo nugaros ir didžiulius garlaivius, ir prekių prikrautus baidokus, ir sielius, ir berniokų irkluojamas valtis. Iš trijų pusių sodybą juosė kalvų medžiai ir krūmai su paukštelių lizdais, savo pilnomis riešutų kekėmis linko lazdynai. Liepose, sodo, pievų žieduose dūžgė bitės. Kur tik Vytukas žengė žingsnį, visur galėjo džiaugtis, grožėtis, stebėtis, iš mažumės pasinerti į gamtos stebuklus, kur kiekvienas paukštelis, vabalėlis kažką pasakojo, kažkur viliojo...

Turėjo Tamulaičių mažiausiasis ir nedraugų: šuo, žąsinas ir avinas taip ir taikėsi jį peštelėti ar jam kepštelėti, iššiepti prieš jį aštrius dantis. Ilgiausiai prisimindavo riestaragi

Tamulaičių šeima 1913 metais. Iš kairės:
Vytukas ant motinos Barboros Paukštytės-Tamulaitienės kelių,
dukterys Ona ir Jadvyga, dėdė kunigas Orintas, dėdė Kazys Tamulaitis (su kepure),
tėvas Stasys (su skrybėle), Stasiukas. Nuotrauka iš *Tamulaičių šeimos archyvo*

Rudeninėje brolio Stasio sodintoje liepų alėjoje.

Nuotrauka iš Kriūkų vidurinės mokyklos archyvo

aviną, mėgusį prieš vaikus rodyti savo ragus. Ne kartą pasakojo atsitikimą, kai riestaragis, gerai išibėgėjęs, stuktelėjo visai jo nepastebėjusiai Onutei į nugarą ir tuo sukėlė ne visai broliui pritinkantį linksnumą. Nepamirštamas iš vaikystės jam buvo ir kitas įvykis – bandymas nukirpti katinui ūsus (tai aprašyta pasakoje-apysakoje „Vieną kartą“). Tai pastebėjusi, vyriausioji sesuo atbaidė brolius nuo šio kėslo, pažadėdama paskūsti tėvams.

Kaip savo laiške prisimena sesuo Jadvyga, Vytukas labai mėgdavo meškerioti. Būdavo, išsipjauš ilgą lazdyno atžalą, pasidarys iš jos meškirkotį, nusipirks kabliukų ir valandų valandas, įbridęs į Nemuną, žvejės aukšles. Jei ką pagaudavo, kepdavo ir visus vaišindavo. Mielai su savo vienmečiais dalindavosi ir saldinais, kuriuos skolon imdavo iš parduo-tuvės, kol nesužinojo tėvukas.

Jau tada – pavasarį švilpaujant su varnėnais, vasarą meškeriojant, o rudeniop purtant pakrančių lazdynus – didžiausias Vytuko autoritetas buvo brolis Stasys. Kartą jis prikalbi-no jaunesnįjį bėgti iš namų. Vieną gražią dieną juodu pasiėmė kirvuką, duonos ir iškeliavo į rėvą prie didžiosios pušies statytis sau pastogės. Pradėjo temti, Vytas ėmė nerimauti. Sta-sys drąsino ir guodė: „Nebijok, Vyta, aš tave globosiu ir bėdai ištikus, gelbėsiu“. Baigėsi tuo,

kad verkdamas sugrįžo namo ir su ašaromis mamai prisipažino: „Kirvukas ir duona po didžiąja egle“. Apie šį ir daugelį kitų būsimojo rašytojo nuotykių ar įvykių savo laiškuose man papasakojo Kanadoje gyvenanti rašytojo žmona Marija, juos girdėjusi iš pirmųjų lūpų.

Vytuko pasaulis plėtėjo palengva, su metais, besimokant namuose ir mokykloje, besiklausant vyresniųjų pasakojimų. Didelį įspūdį jam padarė pirmoji perskaityta knyga apie keliauninką Guliverį (tai žinoma ir iš apysakos „Vytuko užrašai“). Ji paragino skaityti daugiau, sukėlė didžiulį norą lankyti mokyklą. Kiek buvo džiaugsmo, kai 1920 m. pavasarį tėvukas parnešė laišką-šaukimą, kviečiantį mokytis Žemosios Panemunės pradinėje mokykloje.

Ne taip ir toli buvo nuo namų iki mokyklos – geri du kilometrai. Bet ir jų neteko Vytukui klampoti žiemą per pusnis ar pavasarį per balas, pabjurus keliams, kurie šiame krašte nebūdavo per daug purvini. Mokslui prasidėjus, tėvukas nuveždavo į Žemąją Panemunę ir įkurdindavo pas podę (taip vadindavo tėvuko seserį, Vytuko krikštamotę). Ta teta buvo griežtoka. Ji žiūrėjo, kad krikštasūnis mokytųsi, būtų pamaldus, neleisdavo jam žaisti, bijodama, kad gali sutepti drabužius, sušlapti. Vytukas su ašaromis akyse žiūrėdavo pro langą į valiūkaujancius savo vienmečius, pavydėdavo statantiems sniego pilis, žaidžiantiems įvairiausių mokykloje ir iš vyresniųjų išmokus žaidimus. Traukdavo jį ir nuostabi Žemosios Panemunės gamta, sena liepų alėja, kurią praeityje labai mėgo čia viešėdavęs didysis lenkų poetas Adomas Mickevičius. Nors ir nebuvo lengva, draugus ir žaidimus prisiėjo keisti į knygas, kurios viliojo į pasakų pilis, keliones, žadėjo mažesnių ar didesnių nuotykių. Eilėraščių posmai ugdė meilę viskam, kas gyva ir žavu.

Baigdamas pradinę mokyklą, kurioje mokslas sekėsi gerai, Vytukas jau žinojo, kad tėvai leis mokytis toliau, ir kad jis galės kartu su broliu dalintis rūpesčiais ir remtis į vyresniojo petį. Ta žinia pasidalijo su viena mokslo drauge. Toji taip pat svajojo apie gimnaziją, bet tėvai nežadėjo jos leisti, ir dėl to neretai nubraukdavo ašarą. Vytukas ją užjautė, pažadėjo niekada neužmiršti ir visą gyvenimą ją minėdavo.

Kai su broliu ruošėsi į Marijampolės gimnaziją, Vytukui buvo „be galo gaila palikti Nemuną ir lankas, karštas smiltis ir klykiančias bangose žuvėdras“. Gaila buvo skirtis ir su namais, artimaisiais, iš kurių jis tiek gero patyrė, sužinojo. Kiek daug nuostabiausių

istorijų jis išgirdo iš už save žymiai vyresnio pusbrolio, užaugusio Tamulaičių šeimoje, kovojusio savanorių gretose ir pagaliau įsikūrusio tarp Sutkiškių ir Žemosios Panemunės, iš pasakoriaus dėdės J. Paukščio, buvusio knygnešio!

Įkurdintas Marijampolės Marijonų gimnazijos bendrabutyje, Vytas labai ilgėjosi namų. Dienoraščiui prisipažino, jog girdėdavo vakarais, „kaip toli, pro tėviškės laukų klevus, raliuoja piemenų dūdelės ir aidi vis ta pati, niekados nenusibostanti laukų simfonija...“ Tada laiške prašė draugo: „Aplankyk mano mylimąjį seną gluosnį ir jaunutę liepų alėją parko pakrašty, žinai, kur tu mane visada rasdavai besėdintį, ir aprašyk, kaip dabar viskas atrodo. Be galo jų pasiilgau“. Dažnai, žiūrėdamas pro bendrabučio langą, ašarodavo. Stasys kartais ir pasišaipydavo: „Kvailėli, namai visai ne toje pusėje“. Kartą buvo jau susiruošęs bėgti iš bendrabučio, bet brolis jį apramino, prižadėjo dažniau būti su juo, padėti. Kitais metais, kai tėvukas ruošėsi vežti į gimnaziją, rankomis įsikibo į žoles ir raudodamas spyriojosi: „Aš nenoriu ten važiuoti! Aš noriu pasilikti namuose!“

Tėviškę nuo Marijampolės skyrė maždaug aštuoniasdešimties kilometrų atstumas. Tėtukas vaikus paprastai veždavo arkliais. Važiuodavo per miškus, kad būtų trumpesnis kelias. Vytui ta kelionė patikdavo. Jis mėgdavo pabėgėti paskui vežimą ir taip apšilti, pamankštinti aptirpusias kojas. Kaip prisimena mokslo draugas Vytautas Mažeika, 1928 m. jam teko kartu su Vytu, kuris buvo ketvirtoje klasėje, grįžti kartu Kalėdų atostogų. Buvo šalta, gūdu. Tarp medžių žiburiavo vilkų akys.

Mokydamasis gimnazijoje, S. Šlekio, kito mokslo draugo, prisiminimu, Tamulaitukas labai mėgdavo skaityti knygas apie paukščius, žvėrelius, pasakas apie karalius, karalaites, užburtas pilis, piktas pamotes raganas. Po pamokų jo draugai žaisdavo kvadratą, futbolą, ripką. Vytui sportuoti vis pristigdavo laiko, ne per daug jis ir domėjosi žaidimais. Jam arčiau širdies būdavo visokie vabalai, peteliškės ir visa, kas susiję su gamta.

A. Gurevičius, keleriais metais vyresnis už Vytautą, atsiuntė savo prisiminimų žiupsnelį iš Amerikos žemyno, kaip ir minėti V. Mažeika bei S. Šlekys. Iš jų žinoma, kad vyresnio draugo paragintas, Vytas įsirašė į jaunosius skautus. Šios organizacijos nariai buvo auklėjami draugystės su gyvūnija ir augmenija dvasia, daug laiko praleisdavo gamtoje, iškylaudami pašėšupiais, darbuodamiesi gimnazijos vyšnyne. Daug dainuodavo, ypač vakarais.

Studentas Vytautas su studijų draugu. Nuotrauka iš šeimos archyvo

Marijos ir Vytauto vestuvės. Brolis Stasys – pirmoje eilėje iš dešinės pirmas.

Nuotrauka iš Tamulaičių šeimos archyvo

Labai palanki kūrybingai nusiteikusiems moksleiviams buvo gimnazijos aplinka. Plunksną bandė ne vienas, vildamiesi pamatyti savo rašinius, eilėraščius išspausdintus. Geriausias pavyzdys Vytui – brolis Stasys, pradėjęs rašyti ir spausdintis anksčiau ir tuo kėlęs namiškių, ypač tėtuko, pasididžiavimą. Kūrybinę mintį tarp mokinių tada diegė lietuvių kalbos ir literatūros mokytojas, rašytojas Vincas Ramonas, kuris pageidaujantiems visada padėdavo. Kapelionas Vladas Mažonas, jautrus jaunimo auklėtojas, taip pat padėdavo. Daug lėmė ir pomėgis skaityti knygas, vaikų laikraščius, pirmiausia žurnalėlį „Žvaigždutė“, kuriame Vytautas pradėjo bendradarbiauti mokydamasis trečioje klasėje. Pradėjo nuo korespondencijų, eilėraščių, nedidelių pasakojimų.

Rašydavo broliai ir vasaros atostogų metu. Jiedu gyvendavo klėtyje, turėjo ten stalą, už kurio susėdę planuodavo, aiškindavosi, svajodavo. Ir naktimis prie žvakės rašydavo...

Bent kiek laisvesnę nuo ūkio darbų valandą broliai praleisdavo prie savo upės arbairstydami joje valtimi. Kaip prisimena sesuo Jadvyga, „pamėgo ne tik vandenį, bet ir audras. Abu plaukdavo luotu stati, pasispirdami pagaliais... Kai pakildavo audra, jie irdavosi prieš bangas, o motina verkdamas ir meldavosi...“ Mėgdavo, iškėlę burę, nuplaukti valtimi prieš srovę iki Žemosios Panemunės, o ten nuleidę burę, grįždavo bangų nešami, apylinkių grožio pakerėti. Kartais, valtį prisirišę prie sielių, eidavo pasikalbėti su sielininkais. Ne kartą keldavosi į kitą Nemuno krantą ir ten, sužinoję pas ką nors esant šermenis, užeidavo laidotuvių giesmių pasiklausyti. O kartais, apsimetę pirkliais, derėdavo gyvulius, kurių nė nemanė pirkti, krėtė įvairius pokštus.

Kai karo audra 1944 m. nubloškė brolius Tamulaičius, žymius lietuvių rašytojus, į Vakarų, jie ir ten (vyresnysis iki tol išleidęs vieną knygą, o mažėlis net šešias) nenustojo rašę. 1947 m. laikraščio „Lietuvių žodis“ paskelbtame novelės konkurse Vytautas laimėjo pirmąją premiją, o Stasys – trečiąją.

Vyresniojo brolio pranašystė neišsipildė: jaunėlis netapo pirkliu, tapo žymiu vaikų ir jaunimo literatūros kūrėju. Vasario 16-osios proga, pirmą kartą Lietuvoje, šiame „Suvalkijos“ numeryje publikuojamas Vytauto Tamulaičio apsakymas „Petruko vėliava“.

Ir amžinybėje jie kartu, palaidoti šalia vienas kito Toronto kapinėse.

Broliai Tamulaičiai. Suvalkija, 1998, nr. 10, p. 117–122

APIE JAUTRIĄ IR NARSIĄ ŠIRDĮ

„– Kad ir maža mano, skruzdėlės, širdis, bet ji žino meilės vertę ir mirties prasmę.“

Čia pacituoti pagrindinės Tamulaičio pasakos-apysakos Skruzdėlytės Greitutės nuotyčiai veikėjos žodžiai bene geriausiai pasako pagrindinę kūrinio mintį.

Mūsų skaitytojams šis rašytojas pirmiausia pažįstamas kaip čia kiek išsamiau aptariamą knygos autorius. Su Skruzdėlytės Greitutės nuotyčiais, pirmąją savo knygą, jis debiutavo beveik prieš šešis dešimtmečius, su ja vėl sugrįžo į Lietuvą aštuoniasdešimtojo gimtadienio išvakarėse. Palyginę tuos du to paties kūrinio leidimus, pastarajame randame nemaža naujų turinio vingių, naujais ar paryškintais bruožais praturtintų veikėjų, pataisymų, patobulinimų, naujų kalbos, stiliaus brandos perliukų. Ruošdamas pasaką-apysaką pakartotiniam leidimui, jos autorius pasinaudojo ilgamete kūrybine patirtimi, kuri kaupėsi su kiekviena nauja knyga, nauju kūriniu. Atsivertę abiejų leidinių turinius, naujame randame vienu skyreliu daugiau, jame iš dvidešimties skyrelių pavadinimų pusė nepakeistų, septyni daugiau ar mažiau pataisyti, taiklesni, o skyrelio „Gėlių karalystėje“ visai atsisakyta. Todėl šią pasaką-apysaką galime laikyti ilgai brandintu kūriniu, kuris vertas atidesnio mūsų žvilgsnio.

Kaip jau esame minėję, Tamulaitis pirmas lietuvių vaikų literatūroje taip atidžiai pažvelgė į vabalų vabalėlių pasaulį, pats su juo gerai susipažino ir iki šiol toje srityje tebe pirmauja tarp kitų mūsų rašytojų. Jam svarbu parodyti tų gyvūnėlių žemę tokią, kokia ji yra. Tai patvirtina ir žodžiai, pasakyti jubiliejinio gimtadienio proga: „Mano vabaliukų gyvenimo kasdienybė yra tikra. Pasaka ji tik tiek, kad jie kalba mūsų kalba“. Tą kalbėjimą „mūsų kalba“ reikia suprasti kiek plačiau. Tai reiškia, kad ir vabaliukai išore, gyvenimo būdu, įpročiais kad ir būdami labai įvairūs, yra panašūs į žmones. Todėl grožinės literatūros kūrinyje visiškai tikra, kad ne tik jų žodžiai, bet ir poelgiai primena skaitytojams visų gyvūnų padarų tarpusavio santykių raizgumą, neretą susipriešinimą ir juos lydincią amžiną

gėrio kovą su blogiu. Perskaičius knygą, iš karto galima pasakyti, kad net plačiausiai pasakodamas apie skruzdės, rašytojas ir apie jas teduoda tik mažą dalį to, ką galima sužinoti iš vadovėlių. O tie maži padarėliai, supasakinti ir sužmoginti, pasidaro suprantamesni ir artimesni. Jie tampa grožinio kūrinio veikėjais, savo poelgiais ir išgyvenimais paveikia mūsų mintis ir jausmus. Tuo kaip tik mums ir artimi Skruzdėlytės Greitutės nuotyčiai.

Pasakos-apysakos veiksmo variklis – dviejų visiškai skirtingų skruzdėlynų karas. Giminingų vabalėlių susidūrimas ir su juo susiję nuotyčiai kyla dėl skruzdžių-plėšikių, įsikūrusių po sutrūnijusiu epušės kelmu, grobuoniškumo, jas akivaizdžiai užvaldžiusio blogio. Visas jų karingumas atsiranda dėl nenoro ir nesugebėjimo dirbti, dėl jų mieste kerjančio apsileidimo, netvarkos ir pastangų gyventi iš plėšikiškų karų, iš pavergtųjų turtų, vergų darbo. Nekokie santykiai ir tarp pačių plėšikių. Kaip matome iš paskutinio antros knygos laidos skyrelio, sužinoję, kad per karą dingęs jų vadas nori ir gali iš nelaisvės grįžti pas savuosius, visai neapsidžiaugia, tyliai jį keikia ir plūsta: „Ko jis taip ilgai laukė ten nepadvėsdamas? Ar tam, kad užtrauktų baisią gėdą visam plėšikų miestui, pirmą kartą nugalėtam ir pažemintam?“ Dar daugiau. Be džiaugsmo sutiktas vadas taip supykęs, kad be jokio teismo pakorė „tris bajorus, kurie nepasveikino jo, laimingai sugrįžusio“. O „keturi bajorų tarybos nariai, slapta susitarę užsmaugė naktį žiaurųjį vadą ir išmetė jį ežio vakarienei“. Po to jie išžudė vieni kitus arba mirė badu. Taip pražuvo plėšikų miestas. Tuo tarpu „darbščiųjų skruzdėlių miestas ir dabar tebestovi. Tik dar didesnis ir aukštesnis“. Tačiau grobikai piešiami ne vien tamsiomis spalvomis kaip anksčiau. Jeigu pirma, paskelbus mirties nuosprendį Greitutei, „kiekvienas norėjo pamatyti ją mirštant“, tai dabar, patobulinus kūrinį, „ir plėšikų širdyje krustelėjo gailestis“. Tarp plėšikų ypač išsiskiria Narsys, su kuriuo atsisveikindama Greitutė gali pasakyti: „Dabar žinau, kad ir plėšikas gali būti didvyriu“.

Pasakos-apysakos puošmena – skruzdėlytės Greitutės, pirmosios pabėgėlės iš plėšikų vergijos, paveikslas. Iš jos poelgių, iš žodžių išryškėja pagrindiniai bruožai: stipri tėviškės ir artimųjų meilė, tiesumas ir nuoširdumas, teisingumas ir ryžtingumas. Dėl didelio vikrumo ir gyvumo, pasireiškusio vos išsiritus iš kiaušinėlio, auklė pavadina ją Greitute, ir tas vardas prigija visam laikui. Mažylės ryžtas labai rizikingam žingsniui, bėgimas iš

nelaisvės, nuotyčiai kelyje į namus, apie kuriuos anksčiau težinojo vien iš auklės pasakojimų, pažintis su pačiais smulkiausiai vabalijos gyventojais sudaro pasakos-apysakos turinį. Greitutės kelrodė žvaigždė – troškimas atsisakyti savo džiaugsmo, kad išgelbėtų kitus, visur rodyti širdį ir širdies ieškoti. Ją užvaldęs tvirtas laisvės, namų ilgesys, ryžtas bėgti iš nelaisvės. Anot rašytojo, „mirtis siekiant tokio gražaus tikslo jai atrodė nebaisi“. Mažoji vergė atkakliai tvirtino savo auklei Kruopštei: „Senute, aš pabėgsiu. Aš grįšiu namo ir tavęs nepamiršiu“. Didžiausią naršą ji parodė pabėgimo iš nelaisvės ir kovos su Skruzdzių Liūtu akimirkomis.

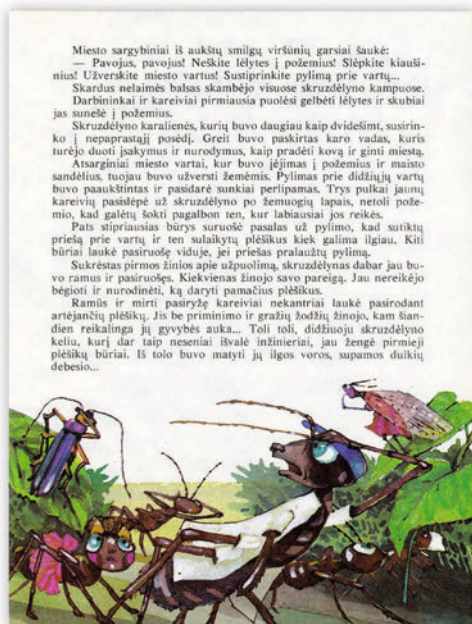
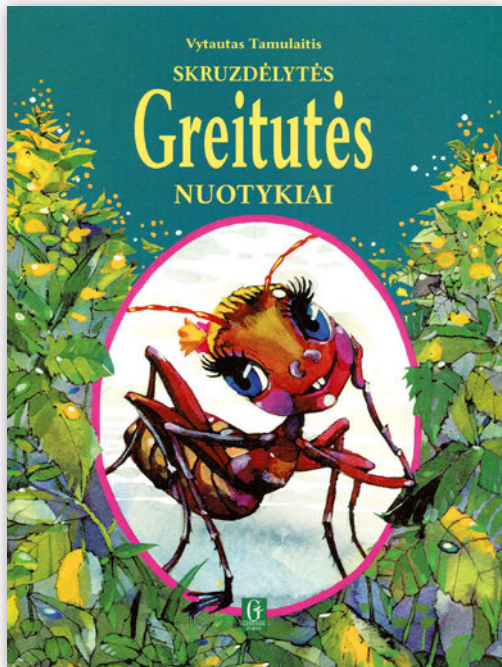
Atnaujintame kūrinyje Greitutė parodo kur kas didesnę drąsą negu pirmoje knygoje. Kaip rašoma skyrelyje „Pabėgimas“, ji nepasidavė prieš ją netikėtai išdygusiam sargybiniui, paspruko ir pasislėpė.

Padedama atsitiktinai išgąsdinto kiškio nuotyčio ir plėšikų vyresniojo Narsio, atsidūrusi laisvėje, ji buvo dėkinga gelbėtojui, bet neatsisakė pasirinkto kelio, neliko su juo. „Mūsų žingsniai veda visiškai skirtingais keliais, – sakė ji. – Tu ieškai savo gyvenimo laimės žudydamas kitus, aš jos ieškau ne sau, o kitiems savo kančios auka“. Ji tik vieno teprašė – padėti auklei senatvėje.

Atsisakydamas paslapties ir svajingumo kupino skyrelio „Gėlių karalystė“, kuriame Greitutė, gavusi iš gėlių karalienės – baltos lelijos – stebuklingąjį paparčio žiedelį, padedantį sugrįžti į namus, rašytojas nukreipia skruzdelytę sunkesnių išbandymų keliu. Visai

Vytautas Tamulaitis pasakos-apysakos
„Skruzdėlytės Greitutės nuotyčiai“ pirmos
laidos išleidimo metais (1935)

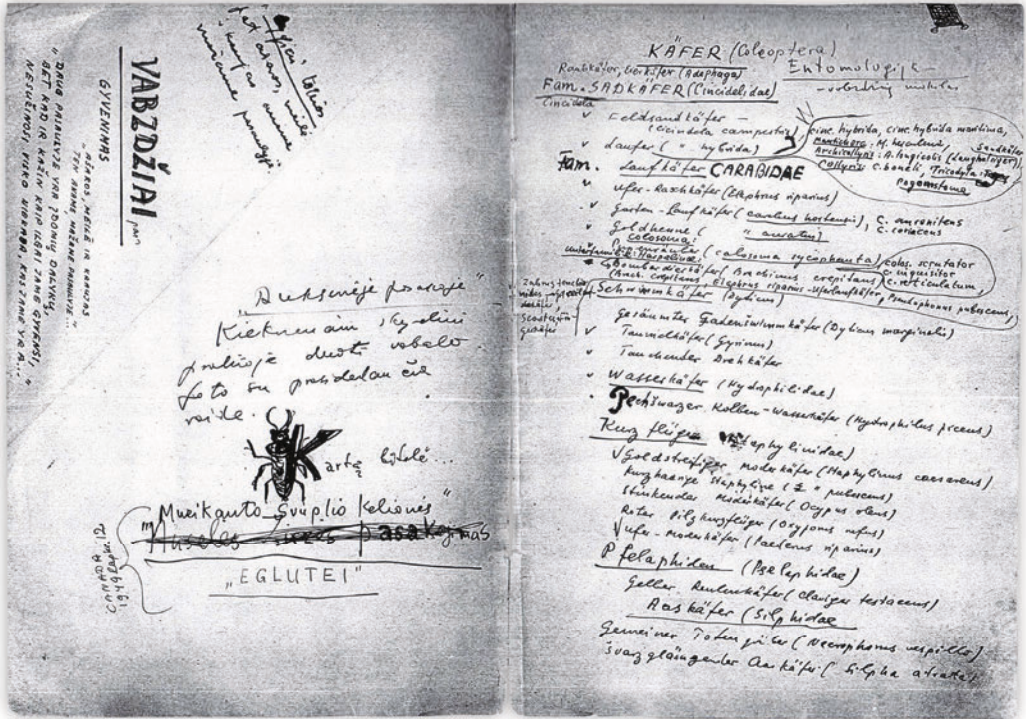

Pasakos-apsakos antros laidos (1992) viršelis ir iliustracijos. Dailininkė A. Klimienė

naujuose skyreliuose „Skrudžių Liūto duobėje“, „Krikštynos pas vabalą Pušinį“, „Pirato laive“ ir be stebuklinių pagalbininkų paramos, o naujų draugų padedama Greitutė pasiekia savo tėvynę, namus. Tuose skyreliuose išryškėja ir nemaža naujų skrudėlytės bruožų, jos didelis jautrumas gamtai. Jai nedrąsu eiti į draugiją, kur nėra nė vieno pažįstamo („Ji buvo tokia laiminga, kad norėjo šokti, dainuoti, tik nedrįso svetimuose namuose“), daug kas stebina (vabaliukas su žiburėliu, pasaulis, kuriame tiek daug gerų širdžių), domina (kas tie žmonės?). Ji jaučia didelį džiaugsmą maloniai sutikta, kvatoja krikštynose, pajunta „mažoje širdyje vasaros dienos laimę“, linksta prie nuoširdžių vabalėlių („Daugiausia šnekėjosi su Boruže, kuri buvo nuoširdi“), mandagi (atsiprašo į svetimus namus patekusi per klaidą). Nesvetima jai ir baimė (Varlės ji taip išsigando, kad „nėrė į miško gilumą, net akmenėliai ritosi iš po kojų“). Tokiu būdu rašytojas iki galo lieka ištikimas savo dėsniui nenukrypti nuo vabaliuko kasdienybės ir kuo labiau priartėti prie mažojo skaitytojo.

Pasakos-apysakos antros laidos (1992) iliustracija. Dailininkė A. Klimienė

Pasakos-apysakos rankraščio faksimilė

Be Greitutės, visame kūrinyje veikia plėšikų vyresnysis Narsys, tą vardą išsikovojęs mūšyje, vienas nugalėdamas tris užpuolikus ir dar išgelbėjęs sužeistą saviškį. Tobulindamas pasaką-apysaką, Tamulaitis labai praplėtė Narsio paveikslą. Plėšikas ne tik išgelbėjo Greitutę, bet ir palydėjo už miesto, kaip tikras draugas išsamiai papasakojo, kaip ji galinti surasti kelią į namus, patarė, kieno pagalba turi remtis, kaip orientuotis svetimame miške. Narsys, o ne stebuklingas žiedelis atskleidžia plėšikų vado paslaptį, pataria mainais už vadą pareikalauti iš plėšikų išlaisvinti Kruopštę ir sesutes verges.

Didžiausią įtaką Greitutei turėjo auklė Kruopštė, pasirinkusi aukos kelią, išgyvenusi dėl skruzdėlytės pabėgimo prieštaringus jausmus („Ji ne tik džiaugėsi, bet ir liūdėjo“). Auklės patarimai padėjo Greitutei kelionėje, „išpėjo apie didelį pavojų įkristi į Skruzdžių Liūto duobę ir jo nuodus, kurie po kelių minučių atneša mirtį“.

Pasakos-apysakos veiksmas vyksta spalvingame vabalijos pasaulio fone. Vabalai vabalėliai pasirodo pačiomis ryškiausiomis ir dažnai netikėčiausiomis pusėmis, jų poelgiai primena sudėtingus žmonių santykius. Neretai susidūrimai pasiekia didžiausią įtampą. Antai Greitutės kova su Skruzdžių Liūtu buvo „negailėstinga kova“, turėjusi „nulemti arba gyvenimą, arba mirtį žudiko glėbyje“. Kokių tik vabzdžių nesutinka Greitute! Skyreliuose „Krikštynos pas vabalą Pušinį“ šmėkšteli mažiau ar geriau žinomi storas vabalas Auksuotis, margas Riešutinis, Boružė Septyntaškė, vabalai Spragtukas, Tigriukas. Jų vardai rašomi iš didžiosios raidės, šitaip pabrėžiant išskirtinumą, tikrumą. Gana įdomūs saviti Karkvabalio, bitės kamanės, vabaliukų duobkasių pasakojimai, iš kurių išskirtina skausminga Karkvabalio istorija, viena įspūdingiausių knygos vietų, verta pakartotinio skaitymo. Negalima pamiršti vargšo mėšlavabalio. Jo draugystė su Aviže, Širše, kuriai išgelbėjo gyvybę, vieniša peteliške Linksmute nutrūksta tik dėl prasčiokiško vardo, kad tik dėl to mėšlavežys liko „vienas, niekas nenorėjo su juo net kalbėtis. Tad atėjo į šią nuošalią miško kertelę, trūko jam širdis iš liūdesio...“ Ne vienoje kūrinio vietoje pabrėžiama, kaip baisu pasaulyje likti vienam, be draugo. Draugystės idėja, kuri jungia visą knygą, bene geriausiai pasakyta Boružės žodžiais: „Geri draugai ne tik palengvina gyvenimą, bet ir daug džiaugsmo suteikia“.

Knyga nėra perdėm linksma, bet sveiko optimizmo jai netrūksta. Kaip dyvų dyvai atrodo Svirplio vestuvių linksmybės, po kurių jis „iš džiaugsmo mirė“, Vienadienės Skrajotojos iš skyrelio „Pirato laive“, „kuri tik vienai dienai išniro iš ežero gelmės pažiūrėti į saulę, kuriai mirtis lygiai tokia pat graži kaip ir trumpas jos gyvenimas“, pasipasakojimas Greitutei. Šviesios, džiaugsmingos pažiūros į gyvenimą teigimu svarus paskutinis knygos skyrelis „Sugrįžimas“. Ir visa tai tik antrojoje Skruzdėlytės Greitutės nuotykių redakcijoje!

Pasaka-apysaka, nestokojanti rimties ir reikalaujanti skaitytojo atidumo, yra gana nuotaikinga. Rimtą ir svarų žodį rašytojas taria patraukliai, lengvai, panaudodamas nemaža originalių poetinių puošmenų („labiausiai akį viliojo didelė pusstatinė alaus riešuto kevalė“, „Pušinio trobelė buvo ant pušies šakos, palinkusios po žemės“, „ūsai didesni už jį patį“, „stalas baltos ramunės žiedu užtiestas“, „pirato laivas buvo iš sauso lapo“, „plėšikų vadas patvirtino sutartį ant širšės sparno“). Susitelkdamas prie ne visada greit paprasta

akimi pastebimų vabalijos gyvenimo pusių, rašytojas byloja apie pasaulio sudėtingumą, žadina kilniausius jausmus, širdingumą ir jautrumą. Jo žodis, kaip reta šios rūšies kūriniam, lyriškas, dažnai sakinytis baigiamas daugtaškiu, įterpta eiliuotų intarpų.

Skrudėlytės Greitutės nuotykius prisimenant, aptariant kūrinį su jaunaisiais skaitytojais, pokalbį galima užbaigti viktorina, pateikiant keletą klausimų: 1. Kas, kada ir kodėl pavadino skrudėlytę Greitute? 2. Kas išgelbėjo Greitutę iš Skrudžių Liūto duobės? 3. Kodėl Greitutės balsas sudreba ir akys aptemsta, kai ji prisimena plėšiką Narsį? 4. Kaip už jos žygdarbį Greitutę apdovanojo karalienė? 5. Kuris vabalėlis iš vabalijos pasaulio labiausiai įstrigo atmintin? Kodėl? 6. Kuris iš kūrinio veikėjų „vedė žmoną ir iš džiaugsmo mirė?“ Kodėl iš džiaugsmo? 7. Paaiškinkite, kaip supratote žodžius „Kad ir maža mano, skrudėlės, širdis, bet ji žino...“ 8. Pasakykite, jei prisimate, labiausiai atmintin įstrigusius posakius. 9. Pasvarstykite, kodėl rašytoją Tamulaitį laikome literatūrinės pasakos klasiku.

Apie Jautrią ir narsią širdį. Iš gintarų vėrinio, 2002 m., p. 127–133

VYTAUTO TAMULAIČIO KŪRYBA IŠEIVIJOJE

1944 m. pasitraukęs į Vakarus, V. Tamulaitis gana nelengvomis sąlygomis daug rašė, darbuosi prie anksčiau sumanytų ar pradėtų kūrinių, ėmėsi naujų temų. Per nepilnus ketverius metus, gyvendamas daugiausia karo pabėgėliams skirtose stovyklose, Vokietijoje leistame vaikų žurnale „Saulutė“ jis išspausdino didelį pluoštą literatūrinių pasakų ir apsakymų, iš kurių sudarytas rinkinys „Sugrįžimas“, 1948 m. išleistas Tiubingene.

Didesnę rinkinio „Sugrįžimas“ dalį užėmė apsakymai apie permainingus tarpukario, karo ir pokario metus. Kai kurie savo temomis buvo artimi rinkinio „Naktis ant Nemuno“ apsakymams, kuriuose vaizduojami į mokslą ar meną besiveržiantys vargingų šeimų vaikai ar našlaičiai, didžiausiomis pastangomis siekiantys savo svajonių įgyvendinimo („Petruko elementorius“, „Smuikininkas“, „Kupriuko laimė“). Tie apsakymai išsiskyrė dideliu rašytojo dėmesiu vaiko vidiniam pasauliui, jo išgyvenimų detalizavimui, sugebėjimu tolydžio didinti veiksmo įtampą, užbaigti juos natūralia kulminacija ir iš kūrinio visumos kylančia atomazga. Tai būdinga ir naujoviškesniems apsakymams apie vaikus-kovotojus prieš okupantus („Būgnininko sūnus“, „Mokytojas“), apie mažųjų, atsidūrusių svetimoje žemėje,

V. Tamulaitis Vokietijoje. Nuotrauka iš Žurnalistų sąjungos pažymėjimo.

Iš Tamulaičių šeimos archyvo

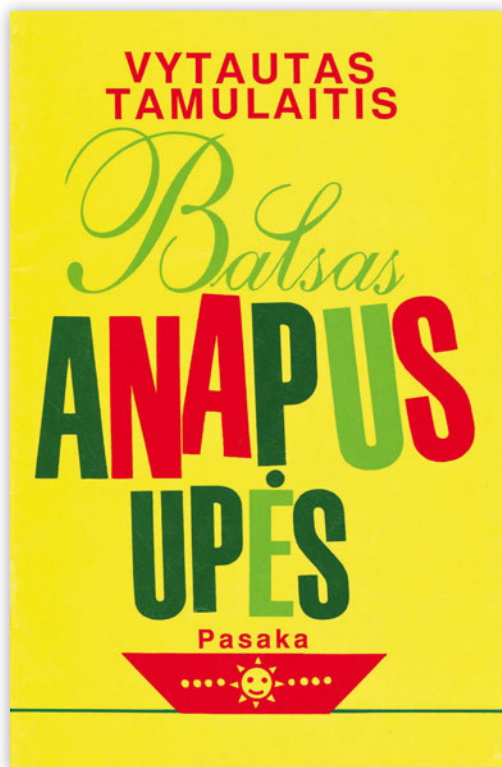

Pasakų ir apsakymų rinkinio „Sugrįžimas“, 1948 m. išleisto Tiubingene (Vokietija), viršelis.

Dailininkas P. Osmolskis

Išėivijoje sukurtos ir Lietuvoje 1995 m. išleistos pasakos „Balsas anapus upės“ viršelis.

Dailininkė D. Dubovienė

likimą („Aldutės paršiukas“, „Svetimoje žemėje“). Pastarųjų kūrinų pagrindinė mintis taikliai pasakyta apsakyme „Kelias namo“: „Gimtųjų namų šiluma brangiausia už viską žemėje. Ji gydo visas žaizdas ir tirpdo kartų sielvartą“.

Ketvirtadalį rinkinio sudaro nedidelės literatūrinės pasakos, iš kurių savo meniškumu išsiskyrė „Sugrįžimas“, „Žvakutė“, „Ant ežero kranto“. Tose lyrinėse pasakose įkūnyti tėvynės meilės jausmai, artimi nuo gimtojo krašto atplėšties tautiečiams, poetiškai išreikštas gimtųjų namų ilgesys, karo baisumų akivaizdoje smerkiamas žiaurumas ir neapykanta.

Pasakų rinkinio „Aukso maišas“ (2004) viršelis. Dailininkė D. Kairevičiūtė

– Ko tu taip manim susirūpina, – atšovė katinas. –
 Juk tau ant pentinų neužmyniau...
 – Jei ne ant pentinų, tai gal ant varlės, kad toks iš
 veido iškrites...
 Katinas net pažaliavo iš pykčio. Lyg kūju drožė atgal:
 – Jei taip nori žinoti, tai pasakysiu: maišą aukso tu-
 riu, – pasakė tikėdamasis vienu smūgiu nuversti gaidį
 nuo kojų.
 – Didelio čia daikto! – pakratė skiauterę gaidys. – Jei
 tai būtų sliekų maišas, tai pradžiugintum širdį!

Pasakų rinkinio „Aukso maišas“ (2004) iliustracija. Dailininkė D. Kairevičiūtė

Pasaka „Aukso maišas“, 1948 m. išspausdinta „Saulutėje“, nespėjo patekti į rinkinį, Lietuvoje ji kartu su „Žvakutė“ atskira knygele pirmosios pavadinimu išleista 2004 metais. Ji laikytina ypač pavykusia, viena iš tų, kurios jaudina ir jaunesnius, ir vyresnio amžiaus skaitytojus. Vėliau neatsitiktinai autorius pasiūlė ją egzodo beletristikos antologijai (1965). Šioje pasakoje V. Tamulaitis vaizduoja gilesnius visuomenės degradavimo klodus, žingsnis po žingsnio apnuogindamas šykštuolio svajonę turėti maišą aukso ir pasimetimą slapstant, saugant radinį, nenusiperkant nei šautuvo, nei dvaro. Gobšuoлис su katino kauke tiek nusigyveno, kad „ūšai nutriušo ir nukaro žemyn, o šviesios akys aptemo, išgraužtos neįvykdomų svajonių ir kančios“. Pasakos veiksmas vyksta siauroje erdvėje, patvoryje, kur keroja varnalėšos ir dilgės. Toji veiksmo vieta, lakoniškas katino ir kiemo paukščių bei gyvulių dialogas, o ypač pagrindinio veikėjo katino elgesį ir postringavimus

perteikiančios pastraipos pripildo pasaką kandžios satyros, jos turi alegoriškumo.

Minėtina ir pasaka „Balsas anapus upės“, išleista 1995 metais. Daugiausia darbo gyvenant Vokietijoje įdėta į ten sukurtą ir keliolikoje „Saulutės“ numerių išspausdintą pasaką-apysaką „Auksinė pasaka“. Ją rašant pasinaudota pažinties su vabalijos pasauliu patirtimi, sukaupia triūsiant prie „Skruzdėlytės Greitutės nuotykių“, išstudijavus gausią ir įvairią literatūrą apie bites. Darbas vyko sparčiai, bet jo pabaiga jau nesuspėjo į „Saulutę“, kurios leidimas nutrūko lietuvių rašytojams iš Vokietijos iškeliavus į kitus žemynus, ir „Auksinės pasakos“, jau „Vasaros pasakos“ pavadinimu išleidimas atskira knyga nusikėlė iki 2004 metų.

1948 m. persikėlus į Kanadą ir visam laikui apsistojus Toronte, V. Tamulaičiui teko išgyventi naujakurio sunkumus. Sąlygos kūrybai pradžioje nebuvo lengvos. Ir vėliau rašytojas jautėsi vienišas, stigo kūrybinės aplinkos. „Gal būčiau ir toliau nuėjęs, jei ne karai ir emigracijos. Fizinis darbas Kanadoje ir tie „overtaimai“ daug ką surijo“, – guodėsi septyniasdešimt penktojo gimtadienio proga. Vis dėlto rašytojas atsitiesė greit ir 1950 m. JAV pradėto leisti žurnalo vaikams „Eglutė“ pirmame numeryje jau spausdina naują, iki tol negirdėtą kūrinį – pasaką-apysaką „Svirplio Muzikanto kelionės“. Tame žurnalėlyje pakartotinai publikuoti kai kurie „Saulutėje“ spausdinti apsakymai ir „mažosios“ pasakos, o 1952 m., baigus „Svirplio Muzikanto keliones“, pradėta spausdinti nauja „Skruzdėlytės Greitutės nuotykių“ redakcija.

Patekęs į emigraciją, V. Tamulaitis pradėjo rašyti ir suaugusiems. Jau 1947 m. Vokietijoje leisto laikraščio „Lietuvių žodis“ konkurse už novelę „Širdis sargyboje“ jis laimėjo

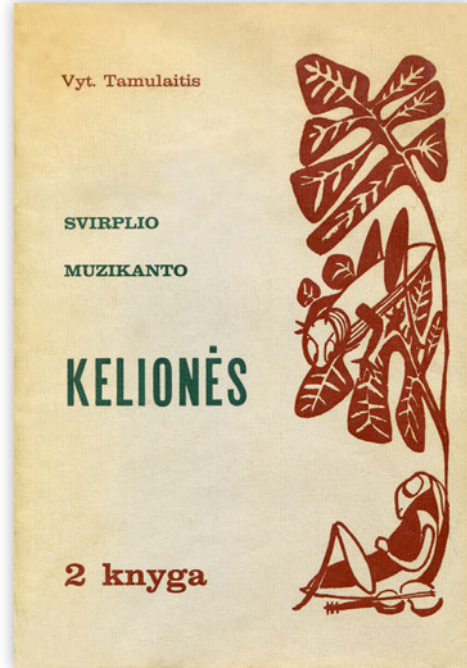
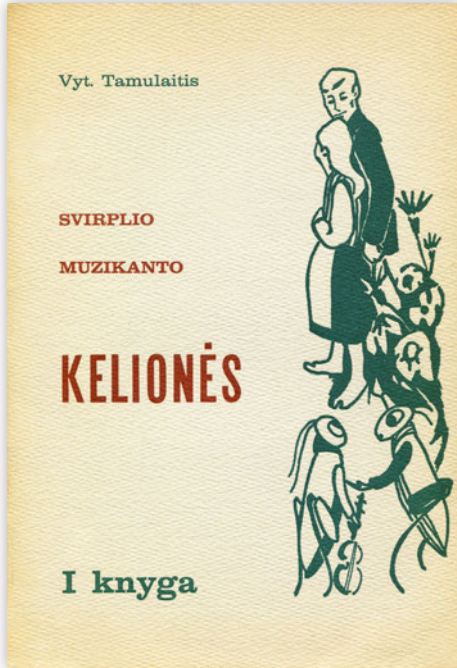

V. Tamulaitis Kanadoje, Toronte.

Nuotrauka iš Tamulaičių šeimos archyvo

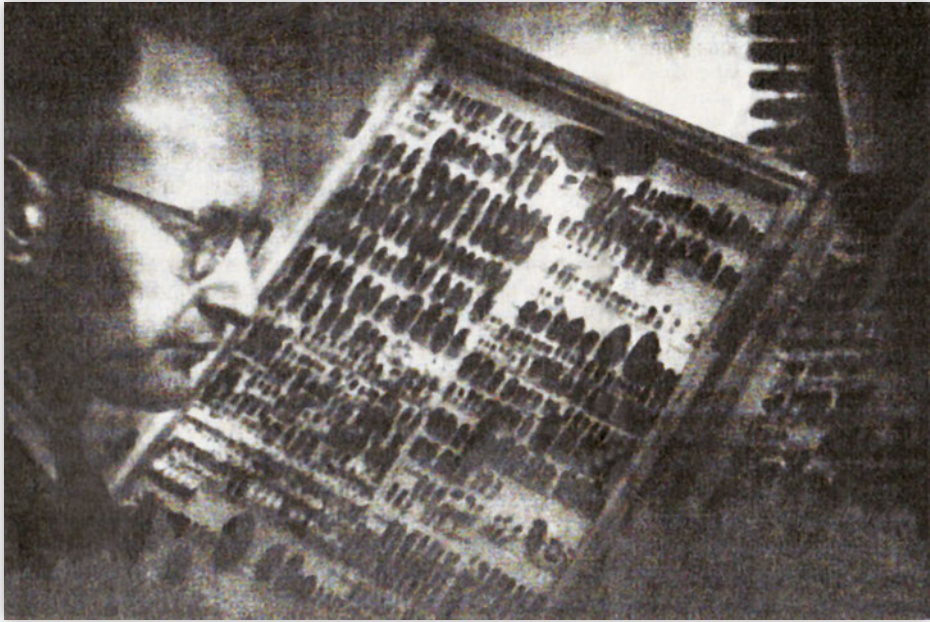
„Raguvos malūnininko“ viršelis. Dailininkas Z. Žilinskas

Palankiausio įvertinimo sulaukusios išėivijoje išleistos dviejų dalių pasakos-apsakos „Svirplio Muzikanto kelionės“ viršeliai. Dailininkė A. Simutytė

pirmąją premiją. 1951 m. Kanadoje „Prošvaisčių“ serijoje, užsimojusioje „tautiečiams duoti medžiagos dvasiai atsigauti“, atskira knyga išleido nedidelę apysaką „Raguvos malūnininkas“. Ši apysaka, vienintelė knyga, adresuota suaugusiems, vaizduojanti dramatiškus 1863 m. sukilimo įvykius, savo romantiniu skambesiu geriausiai atitinka jaunimui skirtos literatūros specifiką.

Iš išėivijoje sukurtų ir išleistų V. Tamulaičio knygų plačiausio atgarsio ir palankiausio įvertinimo susilaukė „Svirplio Muzikanto kelionės“ (1960). Apie šią vasaros pasaką-apsaką reikia kalbėti kaip apie vieną iš trilogijos apie vabalijos pasaulį knygų. Tiesa, išėjo ji po „Skrudėlytės Greitutės nuotykių“, bet prisimenant, kad „Aukšinė pasaka“, to paties žanro kūrinys apie Bitele, buvo išspausdintas „Saulutėje“ anksčiau, 1946–1948 m., galima kelti jį į trečią vietą, nors antrasis, „Vasaros pasaka“, atskira knyga išleistas daug vėliau.

Savo namuose prie vabalų kolekcijos. Nuotrauka iš Tamulaičių šeimos archyvo

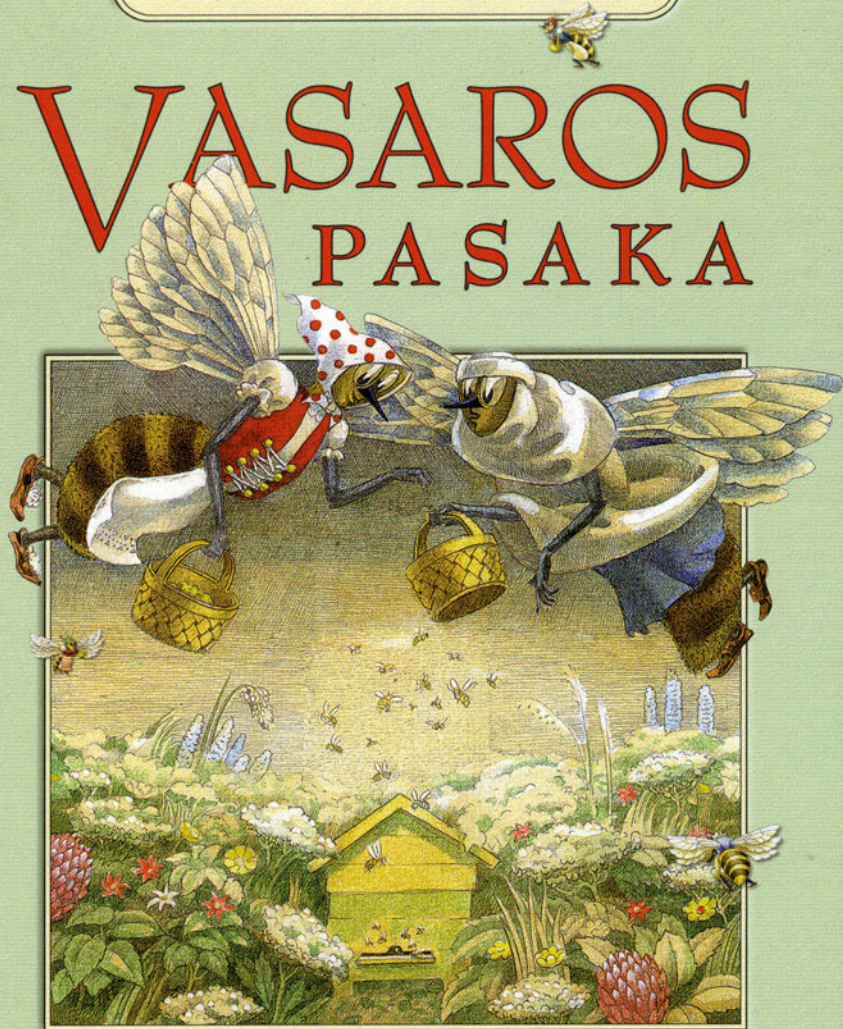
Kūrinyje „Svirplio Muzikanto kelionės“ pasakojimas patikėtas Svirpliui, pagrindiniam veikėjui, kuris paporina pamiškės trobelės gyventojams savo vasaros odisėją. JAV atskira ši dviejų dalių pasaka-apysaka išleista 1960, o Vilniuje 1997 metais. Ji laikytina geriausiu išėivijoj sukurtu ir išleistu kūrinium, nusipelno atskiro straipsnio.

Lemtingiausia knyga V. Tamulaičio kūrybos kelyje – „Skruzdėlytės Greitutės nuotykių“. Vos pasirodžiusi 1935 m., ji pelnė autoriui garbingą Raudonojo kryžiaus premiją ir vaikų rašytojo talento pripažinimą. „Eglutėje“ išspausdinus pasakos-apysakos variantą, o 1965 m. išleidus anglų kalba, ji vėl susilaukė pasisėkimo ir pelnė rašytojui paramą: jam buvo skirta Kanados Meno komisijos Otavoje 9 200 dolerių finansinė parama „Vasaros pasakai“ (naujam „Auksinės pasakos“ variantui) parašyti.

Pasaka-apysaka „Vasaros pasaka“, galim sakyti antroji trilogijos dalis, buvo rašoma ilgai, nors daug kas buvo sumanyta ir padaryta „Auksinėje pasakoje“, kuri laikytina pirmuoju variantu, nors „Vasaros pasaka“ naujas, mažai kuo kartojantis pirmąjį bandymą

VYTAUTAS TAMULAITIS

VASAROS PASAKA

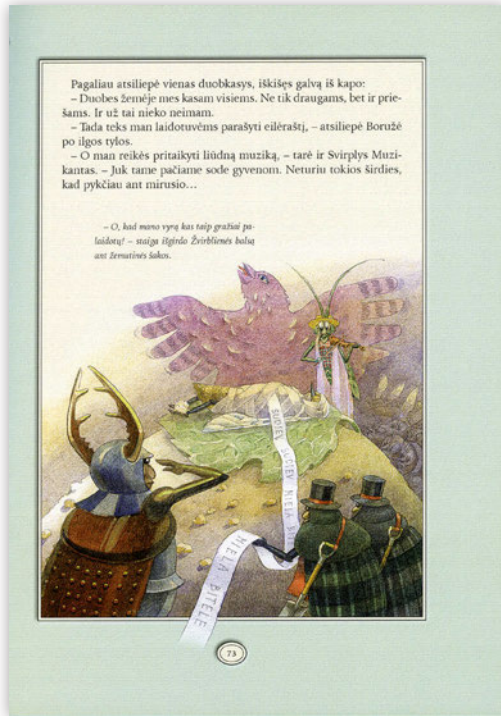
Pasakos-apysakos „Vasaros pasaka“ viršelis. Dailininkas A. Každailis

kūrinys. Plėsti, keisti „Auksinę pasaką“, kaip atrodo, magėjo todėl, kad studijuodamas vabaliją, rašytojas surado daug naujos medžiagos ne tik apie bites, bet ir apie kitus vabalėlius.

Savo interviu septyniiasdešimt penktojo gimtadienio proga rašytojas pasidžiaugė, kad sumanymą parašyti naują kūrinį parėmė Kanados Meno komisija, o 1988 m. „Vasaros pasaką“ buvo užsimojusi išleisti Čikagos LB jaunimo sekcija. To kūrinio rankraštis leidėjui prašant buvo sutrumpintas ir išverstas į anglų kalbą. Bet knyga nei lietuvių, nei anglų kalba neišėjo. Jos rankraštis iš rašytojo žmonos gautas po V. Tamulaičio mirties, kūrinys operatyviai parengtas spaudai, tačiau ilgai teko laukti paramos tos jau dešimtos jo knygos išleidimui.

„Vasaros pasaka“ pradedama epigrafu – sutrumpinta „Auksinės pasakos“ pratarmėle. Ja autorius taip pristato savo kūrinį: „Tai ne pasaka, o tikri mūsų mažųjų draugų ir priešų, bėgančių su mumis tuo pačiu žemės keliu...“ Lyginant su kitomis trilogijos knygomis, joje daugiau pažintinės medžiagos, pasakojimas apie Bitele daug išsamesnis nei apie Skruzdelytę Greitutę ar Svirplį Muzikantą, o pats kūrinys savo forma artimesnis apysakos žanrui. Tai pirmiausia pasiekama pagrindinio veikėjo, mažosios Biteles, paveikslu, nors ji daug kuo panaši į Greitutę. Bitelei užkraunama sunkesnė išbandymų našta, patikimas įvairesnis bendravimo bei konfliktų su aplinka krūvis, sukuriamas šviesesnis jos išgyvenimų ir nuotaikų paveikslas. Vaizduodamas Biteles augimą, jos „mokslus“, rašytojas kartu atskleidžia pavyzdinę avilio tvarką, sunkų, pilną pavojų medaus rinkėjų ir nešėjų triūsą, grumtynes su nelauktais svečiais. Biteles gerumas išryškėja ne tiek iš jos žodžių, kiek iš darbų. Ne viename knygos skyrelyje matome ją kaip narsią gynėją, mokančią vadovauti avilio apsaugai, besirūpinančia mažesnėmis sesutėmis. Ji netrokšta tuščio džiaugsmo, gyvenimo prasmę regi darbe bendram labui. Sužeista, naktį atsidūrusi toli nuo avilio, ji ramina save: „Aš gimiau bite, o visos bitės miršta, kai supranta, kad negalės grįžti į namus. Jų širdis tik ilgesiu gyva“.

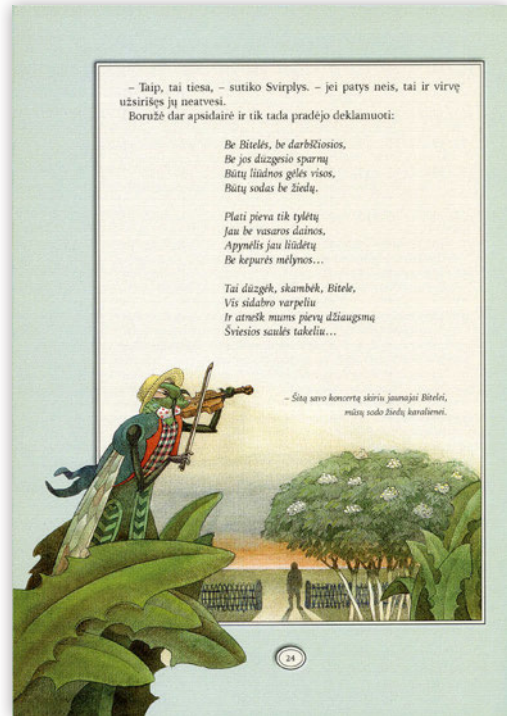
Visų trilogijos pasakų-apysakų veiksmas vyksta vasarą, ir jas galima laikyti vasaros pasakomis. Bitele tą metų laiką išgyvena intensyviau ir gyviau nei Svirplys ar Skruzdelytė. Dažniausiai ją sutinkame vasaros kaitra alsuojančiame sode ar pievoje prie ežero žiedų jūroje. Ji laiminga, galėdama savo vasaros džiaugsmu pasidalyti su kitais, – juk jis, „kaip ir saulė, priklauso visiems“.

Pagaliau atsiliepė vienas duobkasys, iškišęs galvą iš kapo:
 – Duobės žemėje mes kasam visiems. Ne tik draugams, bet ir priešams. Ir už tai nieko neimam.
 – Tada teks man laidotuviems parašyti eilėraštį, – atsiliepė Boružė po ilgos tylos.
 – O man reikės pritaikyti liūdną muziką, – tarė ir Svirplys Muzikantas. – Juk tame pačiame sode gyvenom. Neturiu tokios širdies, kad pykčiau ant mirusio...

– O, kad mano vyrą kas taip gražiai palaidotų! – staiga išgirdo Žvirblinės balsu ant Žemutinės Sahos.

73

– Taip, tai tiesa, – sutiko Svirplys. – jei patys neis, tai ir virvę užsirišęs jų neatvesi.
 Boružė dar apsidairė ir tik tada pradėjo deklamuoti:

*Be Bitelės, be darbkiosios,
 Be jos dūzgesio sparnų
 Būtu liūdnos gėlės visos,
 Būtu sodas be žiedų.*

*Plati pieva tik tylėtų
 Jau be vasaros dainios,
 Apylėis jau liūdnų
 Be kepturės mėlynos...*

*Tai dūzgek, skambėk, Bitele,
 Vis sidabro varpelių
 Ir atnešk mums pievų džiaugsmų
 Svisios saulės takeliu...*

– Šią savo koncertą skiriu jaunajai Bitelėi, mūsų sodo žiedų karalienėi.

74

„Vasaros pasakos“ iliustracija. Dailininkas A. Každailis

„Vasaros pasaką“ pagyvina, suteikia jai linksmumo skyreliai apie Didįjį Medžiotoją, tiesa, vienu metu kiek atitolinantys skaitytoją nuo Bitelės. Žinant, kad V. Tamulaitis buvo parengęs spaudai knygą apie šį mažiau žinomą vabalijos atstovą, o rankraštis dingo, galima spėti, kad bent dalis jo pateko į „Vasaros pasaką“.

Yra šioje pasakoje-apysakoje skyrelių („Senelio susitikimas su Karkvabaliu“ ir kt.), kuriuose kaip reta nemažai keliasluoksnės tiesioginės kalbos: vienas iš kalbančiųjų savo funkcijas perduoda kitam, o šis į dialogą įtraukia dar kelis veikėjus. Taip sukuriama savotiška scenos, daugiasluoksniškumo iliuzija, kuri trijų dešimčių skyrelių pasakojimui teikia įvairovės ir dinamikos. Redaguojant šį kūrinį, stengtasi išlaikyti savitą jo pasakojimo ritmą ir stilių, daugiausia laikantis naujausių reikalavimų, taisyta skyryba, vienas kitas sintaksės nelygumas ar žodžių tvarka sakinyje.

stranded kite. The secret was to climb steadily and not to look down.

As usual, Peter's mother was not at home. Since his father's death, she was spending less and less time at home. To earn money, she worked in the factory. But she trusted Peter. She knew that Peter was a capable boy. She was too busy to know that he was lonely.

Peter did not have many friends. He was small for his age, and had been a hunchback from birth. During recess at school, when children joined hands and sang, danced, and played, as was the custom, not one girl would want to be his partner. Peter was good at schoolwork, and often helped other pupils when they had difficulties. But even

Apsakymo „Petruko vėliava“ iliustracija

kumų šiuurpą. Lietuviškų apsakymų apie mažuosius didvyrius kontekste „Petruko vėliava“ pagrindinio veikėjo paveiklo ryškumu, jo vidinio pasaulio grožiu užima išskirtinę vietą.

Ir konspektyviai apžvelgus V. Tamulaičio emigracijos metų kūrybą, galima teigti, kad šis rašytojas – vienas ir produktyvesnių ir ryškiausių to laikotarpio mūsų vaikų literatūros kūrėjų. Per tuos metus jis tolokai pažengė dar Lietuvoje nusibrėžtu kūrybos keliu ir sustiprino savo, kaip literatūrinės pasakos kūrėjo-klasiko, pozicijas. Tų metų kūriniai praturtino ir visą lietuvių vaikų literatūrą. Jie skaitytojui labai artimi savo humanizmu, giliamintiškumu, patriotiškumu, giliu vaiko ir gamtos pažinimu, savo liaudišku paprastumu, žodžio spalvomis ir judrumu. Jiems lemta ugdyti naujas jaunųjų skaitytojų kartas. V. Tamulaitis lieka mūsų vaikų literatūros numylėtiniu.

Vytauto Tamulaičio kūryba iševijoje. Rubinaitis, 1995, nr. 2, p. 14–17

and orange hue coloring the horizon. A light breeze made the flag flutter. The final light of the sun accented the yellow, green, and red colors of the flag.

Peter had to hurry before it got completely dark. He put one end of the rope through one of the rungs and tied the two ends together. Then, holding tightly to the knot, he began to lower himself. It was much easier than climbing up. Perhaps it was the wonderful feeling of triumph inside him that made the work easy. When he had descended as far as the rope would let him, Peter steadied himself on

Apsakymo „Petruko vėliava“ iliustracija. Dailininkė Z. Biliūnaitė-Sodeikienė

TOKIŲ KNYGŲ RETA

Pasakos-apysakos „Svirplio Muzikanto kelionės“

viršelis. Jo ir iliustracijų autorius

dailininkas A. Každailis

pradėto leisti žurnalo vaikams pirmame numeryje ėmė spausdinti naują pasaką-apysaką „Svirplio Muzikanto kelionės“. Šis kūrinys 1960 m. „Eglutės“ dešimtmečio proga išleistas dviem knygelėm, nors negalima pasakyti, kad jį būtų reikėję dalinti.

„Svirplio Muzikanto kelionės“ išėivijoje sulaukė plataus atgarsio ir palankiausio vertinimo. Apie šią knygutę kaip reta pozityviai atsiliepė A. Giedrius, J. Kojelis, P. Naujokaitis. Ji laikytina viena iš trijų trilogijos vabalijos tema knygų, tęsianti tituluotus

Prieš penkerius metus, minint rašytojo Vytauto Tamulaičio aštuoniasdešimtąsias gimimo metines, Rašytojų sąjungos leidykla į savo leidybos planus įtraukė šio tada dar gyvo vaikų literatūros klasiko pasaką-apysaką „Svirplio Muzikanto kelionės“. Kol knyga buvo redaguojama, iliustruojama, kol atsirado rėmėjų (tai pirmas atvejis, kai lietuvių vaikų literatūros leidybą finansiškai parėmė UNESCO), praėjo visas penkmetis. Pagaliau – prie Kalėdų eglutės turėjome dovanų dovaną jauniems skaitytojams.

1948 m. atvykęs į Kanadą ir jau visam laikui apsigyvenęs Toronte, iš pradžių V. Tamulaitis jautėsi vienišas, atplėštas nuo kūrybinės aplinkos. Bet jis nenuleido rankų, greit atsitiesė ir jau 1950-aisiais JAV

Skyrelio „Pirmoji dainelė“ iliustracija

Skyrelio „Kelionė į Veliuoną“ iliustracija

Skyrelio „Nakvynė pas naminių Svirplį“ iliustracija

„Skrudėlytės Greitutės nuotykius“. Trečioji būtų 1946–1948 m. „Saulutėje“, Vokietijoje leistame vaikams žurnale, publikuota „Aukšinė vasara“, dar žinoma pavadinimu „Vasaros pasaka“, bet atskira knyga ji išleista 2004 m. Šias tris knygas jungia ta pati tema, žanras, vasaromis vykstantis veiksmas, nemaža dalis tų pačių veikėjų. Iš pirmosios, kurios Svirpliui buvo skirti skyreliai „Svirplio lūšnelėje“ ir „Laukinio Svirplio vestuvės“, į antrąją persikėlė ir poetė Boružė Septyntaškė, ir paštininkas Karkvabalis bei keli kiti vabalėliai vabalai.

Pasakotojo vaidmuo pasakoje-apysakoje patikėtas Svirpliui. Šio keliautojo prisiminimų klausomės kartu su pamiškės trobelėje per audrą susispietusiais klausytojais – Rainiuku, Tarakonu, Pipiriuku, Svogūnų Pyne, Puoduko Ašele, Auto. Šie personažai,

pirmiausia Rainiukas, provokuoja pasakotoją „žemiškais“ klausimais ir šitaip dalyvauja kūrinio veiksmo. Veiksmo vieta pasirinktas rašytojo gimtasis kraštas, Nemunas, jo pakraščių miestai, pievos, visa plati, gerai pažįstama ir miela apylinkė. Svirplys į pamiškės trobelę atkeliavo nuo Raguvos malūno (tas malūnas ir jo godaus šeimininko istorija žinoma iš V. Tamulaičio apysakos „Raguvos malūnininkas“, išleista 1951 m. atskira knyga). Jis net susiję su šykštuolio malūnininko paslėptu lobiu, užkeiktą auksą atkovojo iš paties kipšo ir užrašius geros širdies piemenėliui. Svirplys paaiškina savo smalsiems klausytojams, kad nenorėjęs „visą amžių praleisti senojo malūno griuvėsiuose, kur vidurnakčiais dejuodavo išdaviko malūnininko vėlė ir klykdavo raganos“, todėl ir panūdęs keliauti, nors niekad negalėdavęs pamiršti tėviškės namų sidabrinio rūko, pilno „saldaus vaikystės dienų skambesio“.

Iš visų V. Tamulaičio pasakų-apysakų „Svirplio Muzikanto kelionės“ – labiausiai su Lietuva susijęs kūrinys. Svirplys apsilanko Joninių naktį ant Veliuonos piliakalnio ir susitinka ten su kunigaikščiu Gediminu, jam žinoma Pilėnų istorija. Nukeliavęs į Kauną, nepilstantis smuikininkas dalyvauja operos spektaklyje, kur dainuoja Kipras Petrauskas, ir net pats atlieka lauko svirpliui derančią muzikinę atkarpėlę.

„Svirplio Muzikanto kelionių“ pagrindinis veikėjas tiesiogiai, ko nėra Skruzdėlytės Greitūtės nuotykiuose“, susiduria su žmonėmis, jį pirmiausia domina meno ir menininko pasaulis, intelektualioji žmonių veikla. Svirplio Muzikanto (katiniukas sako, kad Svirplys ne tik muzikantas, bet ir filosofas) kalboje nemaža aforistinių minčių apie žmonijos idealus ir klystkelius („Jeigu negirdi, tai dar nereiškia, kad ten nieko nėra, daug kas apsirinka apie gyvenimą ir pasaulį spręsdami pagal save“). Šiuo atžvilgiu Svirplys yra artimas pasakos-apysakos „Vieną kartą“ pagrindiniam veikėjui, nors čia daugiausia kalbama apie mažus vabalėlius, o ten – apie žmones.

Pirmoji „Svirplio Muzikanto kelionių“ dalis pasižymi didesne veiksmo įtampa, aštresniu konfliktu. Daug karčių Svirplio žodžių sulaukia plėšikai vabalai (skyreliai „Plėšikų vestuvėse“, „Mirties pavojuje“). Net šiurpas ima skaitant apie rajūnų gyvenimo būdą, besaikį alaus gėrimą, apie tai, kaip jie ryja vienas kitą. Net savo artimuosius. Net svečius. O ir muzikos vestuvėse vabalams tereikėjo, kad apetitas būtų geresnis.

Skyrelio „Kelionė į Kauną“ iliustracija

Antroji pasakos-apysakos dalis kupina lyrizmo, romantinės nuotaikos, kai „ir mažiausia širdis pilna paslapčių, ir po mažu lapu yra didelių ir gražių istorijų“. Antrosios dalies lyrizmą stiprina daug eiliuotų intarpų, spalvingi panemunių peizažai. Neutrūksta šiai knygai ir linksnų humoristinių epizodų, iš kurių ryškiausias – apie nemokšą daktarą, pasišovusį gydyti sveiką Svirplį („Daktaras“). „Svirplio Muzikanto kelionės“ – pati linksmiausia iš visų V. Tamulaičio knygų.

Keldamas amžinas pasaulio problemas, rašytojas savo kūrinyje neiškraipo tikrovės, pasakojimas neperkrautas didaktinių sentencijų. Jau pirmieji knygos vertintojai pabrėžė, kad autorius „su mokslininko tikslumu vaizduoja vabalų pasaulį“ (P. Naujokaitis).

Kaip rodo knygos pabaiga, V. Tamulaitis pasiekė savo tikslą – žadinti gamtos ir tėvynės meilę, kilnius humanistinius jausmus. Todėl galima tik pritarti A. Giedriaus nuomonei: „Tokių knygų retai tesulaukia mūsų vaikų literatūra“. Teisus ir J. Kojelis, recenzijoje rašęs: „Jei Vytės Nemunėlio „Meškiukas Rudnosiukas“ tarsi apvainikuoja eiliuotą vaikų literatūros žodį, tai Vyt. Tamulaičio „Svirplio Muzikanto kelionės“ norėtusi skirti panašų vaidmenį prozinėje kūryboje“.

V. Tamulaičio „Svirplio Muzikanto kelionės“ – šimtas aštuoniasdešimtoji Lietuvos rašytojų sąjungos leidyklos knyga (tarp jų – gal dešimt vaikų literatūros knygų; galėtų būti daugiau!). Ji tiesiog džiugina leidybos kultūra: viskas joje nepriekaištingai padaryta ir subalansuota – ir originalios spalvingos dailininko A. Každailio iliustracijos, ir kūrybingas meninis (redaktorius nenurodomas) bei techninis redagavimas (redaktorė D. Tunkevičienė). Žodžiu, knygos rūbas, jos išorė puikiausiai atitinka jos turinį, o pati knyga pelnytai gali būti glaudžiama prie pačių išpūdingiausių pastarojo dešimtmečio leidinių vaikams.

Tokių knygų reta. Literatūra ir menas, 1998 sausio 24

Pasakos-apysakos „Vieną kartą“ (1942) viršelis. Dailininkė Vl. Stančikaitė

„LYG VAKAR PARAŠYTA...“

Rašinio antraštei paimti žodžiai iš pokalbio su kolega rašytoju, jam perskaičius pakartotai išleistą Vytauto Tamulaičio pasaką-apysaką „Vieną kartą“ (V., Lietus, 1998 m.). Tos knygos pasirodymas sutampa su jos autoriaus aštuoniasdešimt penktosiomis gimimo ir penktosiomis mirties metinėmis. Tai jau ketvirtoji ir paskutinė per pastaruosius kelerius metus pakartota šio žanro knyga, liudijanti V. Tamulaitį pasiekus mūsų vaikų literatūros klasiko aukštumą. Išėjo ji leidėjo Liudo Piliaus, kuriam iš vaikystės išlikusi kaip viena išpūdingiausių knygų, dėka, išleista be rėmėjų malonės (šiandien tai didelė retenybė!). Ir recenzentui daugiau kaip prieš keturiasdešimt metų perskaityta ši pasaka-apysaka iki šiol neišbluko iš atminties.

Pirmoji apysakos-pasakos „Vieną kartą“ laida pasirodė sunkiaisiais leidybai 1942 m. Buvo ar ne vienintelė iš tuomet vaikams išleistų, jau šeštoji ir paskutinė gimtajame krašte išleista rašytojo knyga. Tada net toji, vienintelė, dėl sunkių karo metų sąlygų nesulaukė recenzijų. Plačiau tebuvo paminėta tik B. Brazdžionio apybraižoje „Lietuvių vaikų literatūra“, spausdintoje tuomet vieninteliame vaikams leistame „Žiburio“ žurnale.

Rašydamas apie trečiąją į pasakos pasaulį nukeliančią V. Tamulaičio knygą, B. Brazdžionis pažymėjo jos turiningumą ir artimą ryšį su tikrove, jos pagrindinio veikėjo, savotiško vaikiško Don Kichoto, paveikslo originalumą, puikų stilių, gyvą, tartum iš vaiko lūpų paimtą kalbą, jos gaivų lyrizmą. „Vieną kartą“ autorius, kritiko teigimu, būdamas geras mažųjų psichologijos žinovas, „*suprantamais vaikui žodžiais ir vaizdais ne tik aiškiai, bet ir kritiškai 7–10 metų skaitytoją supažindina su tomis instancijomis, kurios ieško pasulyje teisybės, naikina kaltes, baudžia nusikaltėlius, o nemato kalčių ir blogybių tikrojo šaltinio, nenaikina blogio pirmųjų pradmenų*“. B. Brazdžionis įžiūrėjo knygoje ir nepageidautino sentimentalumo, kurio apysakos (taip kritikas nusakė žanrą) pabaigoje galėjo būti ir mažiau, pastebėjo, kad „*veikalėlis daug laimėtų, jeigu į jį būtų įnešta daugiau sąmojo, humoro*“.

Pasaka-apysaka „Vieną kartą“ iš tiesų buvo svarbus žingsnis į priekį ne tik paties rašytojo kūryboje, bet ir šio žanro raidoje visos mūsų vaikų literatūros mastu. O mažąjį skaitytoją ji viliojo daug kuo – iki tol neregėtu menišku fantazijos ir realybės suderinimu, siužeto naujumu, nepriekaištinga kompozicija, didelės įtampos intriga, šurpiomis, bet artimomis vaikų žaidimams situacijomis, pasakojimo stiliaus vientisumu ir ypač pagrindiniu veikėju. Savo pirmosiose pasakose-apysakose „Skruzdėlytės Greitutės nuotyčiai“ ir „Kiškėlio užrašai“ rašytojas apsiribojo gamtos pasauliu, o pastarojoje pirmą kartą apsisloja prie opiausių visuomeninio gyvenimo problemų, neaplenkiančių ir mažųjų. Čia daugumas veikėjų – realūs įvairių sluoksnių žmonės, o pagrindiniam katinėlio kaukė uždėta tik dėl jo fantastinių užmojų pataisyti sugedusią žmoniją. Pasakos prirėkė todėl, kad silpnam, nors ir labai narsiam jaunuoliui be fantastinio veikėjo pagalbos neįmanoma įgyvendinti svajonę matyti teisingesnį ir doresnį pasaulį. Tam pajungta gerai subalansuota kūrinio dramaturgija. Aštuoniolika nedidelių jo skyrelių apima penkis svarbiausius kūrinio veiksmo etapus, chronologiškai atskleidžia lyriškai pajaustą ir romantiškai pakylėtą istoriją. Trys pirmieji tos istorijos veiksmai (katinėlio tarnystė pas ūkininką, vėliau – pas laiškanėšį, neteisingas jo apkaltinimas ir nuteisimas) vyksta visiškai realioje aplinkoje, o du pastarieji (raganos Neapykantos, mergelės Meilės bei laimės šalyse) nukelia į pasaką. Pasiėkus tikslą grįžtama į pradinį tašką ir optimistiniu tonu užbaigiama gaudoka istorija. Tokia kūrinio struktūra, kai einama nuo paprastesnių prie sudėtingesnių dalykų, buvo paranki ne tik ryškiai, bet ir patrauklaus kovotojo su blogiu paveikslui sukurti. Katinėlis fantastinis, savaip utopinis, tačiau jis ne tik protestuojantis, bet ir kovojantis su neteisybe, su nelygybe.

Pasakos-apysakos centre neatsitiktinai katinėlio paveikslas. Tai pamėgtas rašytojo fantastinių kūrinių personažas („Didysis medžiotojas“, „Aukso maišas“), pasižymintis ne tik švelnumu, ištikimybe šeiminiškams, bet ir savotišku charakteriu, aštriais nageliais nedraugams. Bevardis katinėlis rašytojo valia apdovanotas daugeliu krikščioniškos moralės žmogaus bruožų, pasižymintis turtingu vidiniu pasauliu, jautrumu, bekompromisiškumu, ryžtu ir ištverme. Jis labiausiai pasakiškas savo idealumu. Tas jo idealumas individualizuotas, santykiškai su laiškanėšiu, su kitais veikėjais psichologizuoti. Katinėlis turi savo

Pasakos-apysakos „Vieną kartą“ (1942) iliustracijos. Dailininkė Vl. Stančikaitė

išorę, „ilgus ūselius, minkštus kailinėlius ir juodą, gražią nosytę“, savo likimą, mąstantis ir tvirtai įsitikinęs, kad jo pasiryžimas ieškoti mergelės Meilės svarbus, didelis ir įgyvendinamas. Neslepama, kad tai paprastas jaunuolis, „ne karalius ir ne bajoras“, su katinėlio kauke. Jis bernavo pas ūkininką, tarnavo pas laiškanėšį, buvo neteisingai apkaltintas ir nuteistas teisėsaugos žmonių. Grandines suimtajam uždėjo „ant katinėlio kojų ir rankų“. Pabaigoje apie jį kalbama kaip apie dorą ir gerą pilietį, kuris „norėjo dirbti savo darbą ir neapvilti tų, kurie juo pasitikėjo“. To jis ir pasiekė. Pačiame finale „šeimininkas spaudžia katinėliui ranką už tai, kad buvęs ištikimas ir geras“.

Katinėlio paveikslui, jo lyriniam-romantiniam nusiteikimui, psichologiniam paslankumui parodyti panaudotos originalios meninės priemonės. Personazo išskirtinis

Tos pačios knygos, išleistos 1998 m., viršelio ir iliustracijų dailininkė V. Kalinauskaitė

moralinis patrauklumas, jo maksimalizmas pirmiausia ryškėja iš autoriaus pasakojimo. Ypač žavus katinėlio minčių, išgyvenimų pasaulis, kuriame viešpatauja gaivališkas troškimas „gyventi, dirbti, kentėti“. Nesvetimi jam ir vaikiški bruožai: greit akyse pasirodo ašaros, bet neilgam; gavęs mėlyną laiškanešio kepuraitę jis taip džiaugiasi, kad visą naktį negali užmigti. Reto grožio meninė detalė – topas apie katinėlio padidintą jautrumą ir prisirišimą prie vaikystės relikvijų – duonos riekelės ir žydro kaspinėlio. Pagrindinis veikėjas, susidurdamas su nedorais žmonėmis ir fantastine ragana Neapykanta, grūdinasi, auga. Teisme jis jau išdrįsta tarti griežtą paskutinį žodį („*Visa žemė sukaustyta vargo pančiais, o tiesa užrištomis akimis stovi prie teisėjų stalo. (...) Net skausmas, ir tas padalintas neteislingai*“). Sunkiai pakeliamos kelionės pas mergelę Meilę metu jis tvirtai pasiryžęs geriau mirti, negu atsisakyti to, ką prisiekė ištesėti. Fantastine katinėlio pergale išreikiama pasakos-apysakos idėja: kovoje dėl teisybės ir laimės jokia auka nėra per didelė.

Kaip žaibas katinėlis švystelėjo pro duris, nulėkė į kluoną ir giliai šiauduose pasislėpė. Nedrįso čia nė pasijudinti. Nuo mažiausio bildesio krūptelėdavo. Taip bijojo šeimininko.

Katinėlio nelaimę greit sužinojo ir pelės. Kai vieną, antrą naktį jis nenuėjo apžiūrėti virtuvės ir svirno, jos labai nustebė dėl tokio jo apsileidimo. Anksčiau, būdavo, nė vienos dienos nelenkia.

– Kas gi jam pasidarė? Kodėl jis neatėjo? – klausinėjo viena kita pelės. – Gal jau galą kur gavo? Kaip būtų puiku!

Jų nustebimas ir džiaugsmas dar padidėjo, kai katinėlis neatėjo į svirną nei trečią, nei ketvirtą naktį. Pelės ėmė vis drąsiau savo

Be abejonės, keturkojis kovotojas taip meistriškai sužmogintas, kad lengva juo patikėti, negalima nepamilti – skaitytojui svarbiau, koks jis negu kas jis!

Pirmoje pasakos-apysakos pusėje einama tikrovės pavertimo pasaka keliu, o antroje – atvirkščiai – pasaka gręžiama į tikrovę. Žengiamo per dinamiškas situacijas, kurios reikalauja iš personažų ryžto ir veiklos. Didžiausią krūvį pasakotojas ima ant savo pečių. Aprašymams ir dialogams, palyginti su kitais to paties autoriaus kūriniais, skiriama nedaug vietos. Jie įterpiami į pasakojimą ten, kur būtina pabrėžti momento svarbą ar personažo tvirtą nusistatymą, bekompromisiškumą. Vientiso stiliaus sakinyse lengvai pasiekia ne tik skaitytoją, bet ir klausytoją. Kiek ilgesni aforistinių minčių sakiniai prisideda prie emocinės įtampos stiprinimo. Konkretumo fantastiniams momentams teikia originalūs palyginimai, kuriuos galima laikyti ir meninėmis detalėmis.

Sugrįžtant prie kolegės minties, kad „Vieną kartą“ parašyta tarsi vakar, negalima nepasidžiaugti, kad rašytojui tiesiog pavyko išgriebti iš tikrovės ir pasakos pagalba nuvainikuoti tokius reiškinius, dėl kurių kenčiame ir šiandien (valdančiųjų savivalė, paperkami teismai, šiurkštumas, nejautrumas). Savo svajone apie teisingesnę pasaulį knyga aktuali ir šiandien. Malonu, kad ji išleista be priekaištų poligrafinei-meninei pusei.

Pasaka-apysaka „Vieną kartą“ turėjo nemažą poveikį ir mūsų vaikų literatūros raidai. Ne vienas rašytojas savo knygai pagrindiniu veikėju pasirinko V. Tamulaičio išaukštintą katinėlį (A. Giedrius „Katinas Murklys“, 1962; V. Giedra „Murklys ieško šeimininko“, 1964; A. Jonynas „Protingojo Princo kelionės“, 1967).

Pakartotos visos anksčiau išleistos V. Tamulaičio pasakos-apysakos. 2004 m. surasta, jau po mirties išleista „Vasaros pasaka“, kurios pagrindinė veikėja – darbštuolė Bitelė.

Lyg vakar parašyta. Dienovidis, 1998, sausio 24, p. 4

BŪTŲ IR TOLIAU NUĖJĘS...

Prozininkas Vytautas Tamulaitis, kurio aštuoniasdešimt penktąsias gimimo metines šventėme šiemet sausio 17 d., – mūsų vaikų literatūros klasikas. Švystelėjęs pirmąją savo knygą „Skruzdėlytės Greitutės nuotykiai“ (1935) šviesia žvaigžde, per nepilną nepriklausomybės metų dešimtmetį išleido dar penkias viena už kitą išpūdingesnes knygas („Kiškelių užrašai“, 1935, „Ateina pavasaris“, „Vytuko užrašai“, 1937, „Naktis ant Nemuno“, 1938, „Vieną kartą“, 1942), o per penkias dešimtis emigracijos metų – vos tris. Tos knygos – apsakymų ir pasakų rinkinys „Sugrįžimai“ (1948), romantinė apyskaitė „Raguvos malūnininkas“ (1951) ir pasaka-apysaka „Svirplio Muzikanto kelionės“ (1960). O galėjo dar išeiti ir „Vasaros pasaka“. Ją – „Skruzdėlytės Greitutės nuotykių“ tęsinį – parašė karo audros 1944 m. nublokštas į Vokietiją ir išspausdino ten leistame „Saulutės“ žurnale vaikams 1946–1948 m. „Auksinės pasakos“ pavadinimu. Tą pasaką buvo pasišovusi išleisti LB (Lietuvių bendruomenės) jaunimo sekcija Čikagoje, bet pažadai ir liko pažadais. Dar bent dvi knygas buvo galima sudaryti ir išleisti iš „Tėviškės žiburiuose“ publikuotų kūrinių suaugusiems ir vaikams. Jubiliejiname interviu prieš dešimtį metų rašytojas guodėsi: „Dabar, jau parašius tiek knygų,

Brandaus amžiaus Vytauto Tamulaičio portretas.

*Ši ir kitos šio straipsnio nuotraukos
iš Tamulaičių šeimos archyvo*

akims gęstant, malonu prisiminti tuos, kurie paėmę už rankos išvedė į kelią, kuriuo nuėjau. Gal būčiau ir toliau nuėjęs, jei ne karai ir emigracija. Fizinis darbas Kanadoje ir tie „overtaimai“ daug ką surijo („Lietuvių dienos“, 1980, Nr. 3, p. 4–7).

Kaip emigracijoje, gyvenant be gimtosios žemės atramos, be skaitytojų, kuriuos turėjo tėvynėje, aršiausio prakticismu sąlygomis klostėsi rašytojo dešimtmečiai, galima bent iš dalies suvokti iš jo artimųjų laiškų, gautų per pastaruosius ketverius metus.

Daugiausia apie V. Tamulaitį emigracijoje sužinojau iš jo žmonos Marijos laiškų, nemažai iš tos darnios šeimos artimųjų ar draugų, kurie parašė ir papasakojo rašytojo gyvenimo draugės paprašyti. Prisimenu, minint V. Tamulaičio aštuoniasdešimtąjį gimtadienį, poetas E. Matuzevičius kalbėdamas vis stabelėdavo prie Marijos, nestokojusios vidinio ir išorinio grožio, kurį regėjo dar prieš Tamulaičių vedybas. Stiprus jausmas draugei buvo jau pagarsėjusiam pirmąja knyga jaunuoliui pagrindinė priežastis, dėl kurios jis atsisakė paskirtos stipendijos studijoms užsienyje. Pats V. Tamulaitis tą atsisakymą studijuoti gamtos mokslus Prancūzijoje taip prisimindavo: „Galvojau, galvojau ir išsigandau. Nugi, išvažiuosiu tenai, tai ir neteksiu Marytės. Nusives kitas. Nuėjau pas švietimo viceministrą ir pasakiau, kad atsisakau stipendijos ir nevažiuosiu Prancūzijon. Tas kad šoks, kad trenks kumščiu į stalą, kad suriks – dar vienas velnias nulėkė per lentynas! Man tik blusos apmirė. Nežinau, kaip aš išėjau iš jo kabineto“. O vedybos, kaip rašoma M. Tamulaitienės 1994 m. vasario 2 d. laiške, buvo romantiškos meilės apvainikavimas: „Kai jis parašė man šimtąjį laišką, tai mes susižiedavom. Laiškuose daug rašydavo apie gamtą, savo tėviškę...“

Iš p. Marijos laiškų galima susidaryti autentišką rašytojo asmenybės, jo santykių su kūryba ir visuomene vaizdą. „Man Vyto tėvų neteko matyti, – rašoma 1993 m. balandžio 28 d. laiške, – bet jis ir dabar pabrėžia, kad tėvas buvęs labai griežtas, o motina sentimentalė. Vieną kartą stovėjo visi ant kalno prie tėviškės vartų, o apačioje Nemunu praplaukė garlaisvis. Motina pasakė: „Matot, vaikai, praplaukė didžiulė mašina, sudrumstė vandenį, sukėlė didžiules bangas, ir vėl viskas nurimo. Atrodo, kad nieko ir nebūta. Taip yra ir su gyvenimu“. O Vytautas, kaip prisimena kiek vyrėlesnė sesuo Jadvyga Penčylienė, gyvenanti Lemonte (JAV), „buvo jauniausias. Iš motinos paveldėjęs jautrią širdį – globoti ir padėti nuskriaustiesiems ir vargdieniams...“

Apie V. Tamulaičio jautrumą, paprastumą byloja ir toks jo biografijos epizodėlis, aprašytas Toronte gyvenančio jo vaikystės ir vėlesnio gyvenimo bei likimo draugo A. Gurevičiaus 1993 m. liepos 24 d. laiške: „Apie Vytautą, jau tapusį Lietuvos karininku, pasakojo draugas, kuris matė tokį nuotyki. Girde, Laisvės alėjoje jis susitiko eilinį kareivį, kuris jo nepasveikino kariškai. Tą kareivį sulaikė ir paklausė, kodėl jo, karininko, nepasveikino. Kareivis, nusiėmęs kepurę, ją glamžė ir tylėjo. Ogi karininkas ištiesė jam ranką ir tarė: „Nu tai sudiev“, – ir abu nuėjo savo keliais. Tai tikrasis Vytauto charakterio bruožas – nenaudoti galios prieš silpnesnį“.

Apie tai, kaip V. Tamulaitis rašydavo, jo žmona Marija papasakojo 1993 m. balandžio 28 d. laiške: „Viską rašydavo ekspromptu. Negalėdavo savo rašto per daug taisyti, nes išeidavo jau visai kitas dalykas. Kada parašydavo, tai skubėdavo įmesti į laišku dėžutę, kad nepradėtų taisyti, nes žinodavo, kad neišeis tas pats, ką norėjo pasakyti. Rašydavo tik naktimis. Pirmąją knygą „Skruzdėlytės Greitutės nuotykių“ sakėsi parašęs per labai trumpą laiką, per dešimtį naktų, padedamas savo gero draugo bendraklasio Antano Kardauskio. <...> Kad Vytautas kiek daugiau parašytų per naktį, Antanas jam prižadėdavo rūkytą silkę ir pakelį cigarečių. Iš ryto, jei išpildydavo savo įsipareigojimą, rasdavo tą „masalą“ pakabintą virš galvos. Vietoj žadėtos vienos knygos „Vyties“ bendrovė išleido dvi – „Skruzdėlytės Greitutės nuotykius“ ir „Kiškėlio užrašus“ <...>. Kada gavo honorarą, pirmiausia nuėjo nusipirkti daug dešros ir „Trijų kunigaikščių“ alaus“.

Prisimindamas pirmos knygos „aplaistymą“, Vytauto viso gyvenimo draugas V. Mažeika pasakojo, kad rytojaus dieną visiems galvos plyšo, ir jis ėjęs į parduotuvę vaistų – raugintų kopūstų.

Didelės apimties laišką apie V. Tamulaičio gyvenimą Toronte 1997 m. gruodžio 22 d. parašė p. Marijos paprašyta Konstancija Lelešiūtė-Valiuškienė, kelerius metus gyvenusi pas Tamulaičius, jų išleista į marčias.

„Vytautas Tamulaitis nebuvo praktiškų išskaičiavimų, o nuotaikos, gero jausmo žmogus. Jo dvasią tenkino kas gražu, kas gera. Iš draugo sužinojo, kad kaimynystėje parduodamas namas. Nuvyko apžiūrėti. Į durų skambutį niekas neatsakė. Nuėjo į kiemą. Pamatė sodelį su alyvų krūmais, su obelimi, ir užteko. Dar per langus užmetė akį ir nupirko

namą. Tas dviaukštis namas buvo nenaujas, gal kokių trisdešimt penkerių metų. Užmetus akį per poros langų užuolaidas, kažin ar buvo įmanoma spręsti, ar namo vidus prižiūrėtas, ar apleistas.

Žemė, gamta Vytą traukte traukė. Dėl jos verta pavargti, verta rizikuoti. Marytė naktimis nemiegojo sužinojusi jo sumanymą pirkti vasarnamį Ontario šiaurės miškuose. Dar sąskaitos už namą neišmokėtos. Atžalėlės auga, o kartu ir jų poreikiai... Nuo savų durų 263 kilometrai – tai keleto valandų kelionė mažais vargingais keliukais. Vasarnamį būtina remontuoti, jei nori jame apsistoti, nors ir labai kuklių poreikių būtum. Medžiagą remontui, įrangą, baldus reiks patiems susivežioti ne visai patikimu automobiliu. „Tik tu, Mamu, pažiūrėk pro langą į salą ežerėlyje. Tik tu pagalvok, koks čia bus gyvenimas, – trauki žuvį iš vandens, pliuškeniesi sau, o tau niekas ramybės nedrumsčia. Čia atvažiuavę tai bent pailsėsime, atsipūsim.“

Atvažiuoti jie atvažiuodavo kas savaitgalį nuo pavasario iki vėlyvo rudens, bet pailsėti taip ir neteko: valė mišką, remontavo, didino vasarnamį. Jame ilsėjosi draugai, pažįstami. Kiekvieną savaitgalį jie sugužėdavo prie Grace ežero. Ežerėlyje ir pasimaudys, ir baidare pasiirstys, ir motorlaiviu jį aplėksi.

Prieš šimtą metų čia žiemą vasarą žaliavo kedrai. Žmogus ar ant jo užsirūstinęs perkūnas įžiebė ugnį. O ji, kaip ir kančia, naikino ir kūrė. Drožė, skaptavo, su kaltu kalinėjo kedrų skulptūras. Dabar jas ežero pakrančių bangos skalauja. Surinko jas Tamulaičiai ir sudėjo miško aikštelėje. Ir ko čia nepamatysi: marių laivai ir burlaiviai, upių ir okeanų gyviai, miškų ir laukų gyventojai, padangių sklandytojai vanagai, pempės ir vyturėliai.

Kalbančios šaknys ir šakos džiugino širdį, veikė vaizduotę tol, kol vienas iš svečių pojomis neįžiebė ugnies – rudenėjančio rugpjūčio naktis buvo žvaigždėta, žavi, bet šaltoka. O gal ir vieniša? Tą įvykį aptarę tarp savųjų, Tamulaičiai nė nebandė aiškinti svečiui, kad ne šakaliai kurui ir ne kelmai sąvartynui supleškėjo. Tas svečias ir toliau jautėsi laukiamas vasarnamyje.

Kaip kūryboje, taip ir gyvenime Vytautas norėjo būti tarp žmonių. „Kaip tu ten galėsi gyventi be savų? Net neatsimenu, kada aš buvau pas Gurevičių, ale žinau, kad jei panorėsiu kada nors su juo pasišnekėti, galėsiu nueiti pas jį. Ir man to užtenka.“

Rašytojo sūnaus, taip pat Vytauto, šeima. Iš kairės: žmona Nijolė, rašytojo pusbrolis Vytautas Zambacevičius, Vytautas, motina Marija Tamulaitienė, sesuo Vida Tamulaitytė-Dailydienė, 1998 m.

Vytas geriau jautėsi mažame ratelyje, kur žodžiu, žvilgsniu ir alkūne žmogus prisiliečia prie žmogaus, o ne trankiame pokylyje, kur skamba muzika, kur įmanomas tik paviršutiniškas bendravimas. Ruošėmės kartą į kažkokį subuvimą, šmirinėjom. Prieblanda. Virtuvėje sėdi susimąstęs Tėvelis (taip Vytą vadindavo ne tik jo šeima, bet ir nuomininkai), gurkšnoja kavutę. Įtraukia cigaretės dūmą ir pats sau garsiai kalba, guodžiasi: „Tai... didelis čia daiktas! Šitiek žmonių metų metus Sibire išvargsta, o čia aš baliuje... tris keturias valandas iškentėsiu...“ Triukšmas, lėkštumas jo neviliojo. Ir tie patys žmonės, su kuriais jis mielai bendraudavo, kurie jį gerbė, mėgdavo klausytis jo įdomių pasakojimų, minios šurmulyje jam tapdavo lyg svetimi.

O solidus buvo Tamulaičių draugų būrelis Toronte. Antanas Gurevičius – dar gimnazijos laikų draugas, jo žmona Irena, dailininkė; Jonas Matulionis – finansininkas, jo žmona – odontologė; Antanas Pabedinskas – karininkas, Vyčio kryžiumi apdovanotas, savanoris, pramonininkas, jo žmona – visuomenės veikėja; Antanas Paplauskas-Ramūnas –

V. Tamulaitis su vaikais

Vytauto ir Marijos Tamulaičių vaikai: iš kairės – Paulius Dailydė (18 metų),
Laura Dailydaitė (24 metų) ir Liana Tamulaitytė (15 metų). 1995 m.

pedagogikos profesorius, jo žmona Marija – pedagogė ir visuomenininkė; Vladas Sonda – agronomas, Adolfas Šapoka – istorikas, profesorius, redaktorius; Eliziejus Šlekys – karininkas, sporto veikėjas... Jie ir dar keli nepaminti buvo dalis Toronto šviesuomenės, užėmusios atsakingas pareigas profesiniame ir lietuviybės darbe.

Ramaus, linksmo būdo Vytautas namiškius klausdavo: „Ar laimingas esi?“ Jei būdavo prastai nusiteikęs, pasiguosdavai jam dėl savo nesėkmių, ir nuotaika praskaidrėdavo. Mėgo humorą, anekdotus, bet jų nenaudodavo kam nors pajuokti ar įskaudinti. Visi mėgdavo klausytis jo pasakojimų. Paprasti dalykai tapdavo įdomiais, gyvais, spalvingais. Gerai nuteikdavo jo ramus balsas, kalbos stilius, pažįstamas iš kūrinių.

Nors Vyto ir Marytės charakteriai buvo skirtingi ir kūrimasis svetimame krašte auginant šeimą buvo nelengvas, jie ramiai, su humoru sprendavo problemas, toleruodami skirtingus vienas kito bruožus.

Kartą bevakarieniaujant Vytautas skundžiasi: „Bėda su tavim, Maryte. Kai tik parnešu algą ar šiaip kokį centą sukrapštai, tai tu tuoj imi ir išleidi. Vis bijai dolerį kitą namie prilaikyti. Ir kam tu išleidi? Sąskaitoms apmokėti! Kai tik gauni, tai ir skubi, lyg jiems ten būtų svarbūs tie mūsų pinigai“.

Vieną popietę Vytautas, grįžęs iš miesto, atsigulė į lovą ir šaukia: „Mamu, mamu, ateik! Va diržas, imk ir duok man į kailį. Visus pinigus išleidau. Naują televizorių nupirkau. Ale toks geras ir taip nupigintas, – jokia būdu negalėjau nepirkti“.

Kaimynė Ščepavičienė pasakojo: „Sutikau Vytautą ir Vytuką grįžtančius iš banko. Naujos kepurės ant galvų. Kainų kortelės tabaluoja apie ausis. Rankose krepšeliai su saldumynais ir apynaujėmis kepurėmis, su kuriomis išėjo iš namų“.

Baigėsi vasara. Tėvelis su mažuoju Vytuku nuvažiavo prie ežero, paruošė žiemai vasarnamį. Užrakinę duris, nuvežė parduotuvės sargui raktą. Vytukui reikia šautuvėlio, coca colos ir tokio labai įdomaus žaidimo.

– Negali, vaikeli, taip su pinigais švaistytis. Turi namie ir šautuvėlių, ir žaislų. Atsi-gerk, ir važiuojame.

– Tėveli, man jie būtų prisiminimui iš Grace ežero. Gal aš jau niekad čia neatvažiuosiu.

Pamislinau, pamislinau, – o jei kas atsitiktų ar tam vaikui, ar man, visą gyvenimą graužatis kamuotų. Ir nupirkau.

Bevažiuojant žiūrau – benzinas baigiasi. Netrukus pasitaike degalinė. Išsiimu iš kišenės piniginę – nė dolerio! Tik penkiasdešimt devyni centai! Piktas ir susigėdęs prašau benzino už tuos centus. Patarnautojas savo ausim netiki, dar sykį klausia „Už kiek?“ Nors į žemę lišk. Imu plūsti vaiką, kad jo kvailoms užgaidoms išleidau pinigus, – ko gero, dar nė į namus neparvažiuosime, o jau sutemę. O tas svirplys: „Tai kodėl tu, tėveli, kvailo vaiko klausai?“ Nu ir atsakyk jam ką.

Skaitom, girdime anekdotus apie išsiblaškiusius kūrėjus, mokslininkus. Ir Vytas vienas iš tokių. Jo rašyti čekiai dažnai sugrįždavo atgal. Žiūrėk, tai sumos ar parašo trūksta, arba – vienokia suma žodžiu, o kita skaitmenimis.

Vytas spaudoje rado, kad draugo Petro mama ieško savo sūnaus. Ji prašo, kad jei kas apie jį žino, praneštų jai Petro adresą. „Taip pagailo senutės, kad tuoj pat parašiau Petrui ragindamas, kad greičiau atsiųstų man savo adresą, kurio ieško jo mama, – prisimindavo Vytas. – Netrukus gavau iš jo atsakymą: „Vytai, atsiuntei mano adresu man laišką prašydamas, kad aš tau atsiųščiau savo adresą, nes nori jį perduoti mano mamai. Ar nebūtų buvę paprasčiau, jei tu būtum man pasiuntęs mano mamos adresą arba tu mamai pranešęs manąjį“.

Priverstinė emigranto dalia nė vieno nelepino. Kūrimasis tuščiomis rankomis svetimame krašte, šeimos rūpesčiai nebuvo lengvi. Užaugo vaikai, sukūrė šeimas. Teko susispausti, rekonstruoti namą, pritaikyti didesniam gyventojų skaičiui. Nebuvo nei laiko, nei sąlygų paimti plunksną į rankas. Grįžęs iš tarnybos, Vytas jau stalius, santechnikas, dažytojas ar dar kas nors – pagal reikalą. Dirbant įvairius statybos darbus, neužtekdavo vien pjūklo ir plaktuko. Darbai vis geriau sekėsi, ir darbininkas vis dažniau pasvajodavo: „Vai, kad aš geležies parduotuvę turėčiau – tai būčiau laimingas!“

– O kaip su rašytojo talentu? – klausdavome.

– Ką čia tas mano talentas, – pasigirdavo kuklus savęs vertinimas. – Iš jo nė pats vienas nepragyvenčiau, o apie šeimos aprūpinimą nė nesvajok.

Laikui bėgant Tamulaičiai, kaip ir daugelis emigrantų, stipriau atsistojo ant kojų. Vytui

sumažėjo darbų namuose. Vidutė ir Vytukas baigė mokslus, susisuko lizdelius ir išskrido kas sau. Marytė laiškuose, būdavo, pasidžiaugia: „Vytas dabar daugiau laiko skiria rašymui“.

Pačiais geriausiai savo gyvenimo emigracijoje metais V. Tamulaitis laikė darbo meno galerijoje metus. „Greit pasidariau supervisor ir vaikščiojau su kaklaraiščiu. Jokio keiksmo, jokio pravardžiavimo čia neišgirdau, o tik su pagarba tiesiamą nuoširdžią ranką“, – taip kalbėjo savo jubiliejiniame interviu. Malonu jam būdavo prisiminti ir tai, kad buvo remiamas visai svetimų (Otavos meno komisija paskyrė 9 200 dolerių „Vasaros pasakiai“ parašyti). O ketveri paskutiniai metai prislėgė sunkia nepagydoma liga, užgulė neviltimi ir pesimizmu. Su didžia meile prisimindavo gimtinę prie Nemuno, kuri buvo tiesiog įsigėrusi į kraują. Ligonį aplankiusiam V. Mažeikai prisipažino: „Gyventi nenoriu, numirt bijau“. Visa laimė – per visus dešimtmečius neišsekusi žmonos Marijos meilė ir nuoširdus, sunkiai įkainojamas jos rūpestingumas.

Ilgį, išsamūs, širdingi ir gyvi man rašyti M. Tamulaitienės laišakai iš tų paskutinių ketverių metų. Šviesūs, kai prisimenama gimtinė, artimieji, vaikystės ir jaunystės metai, liūdni, kai pasakojami beviltiškos kovos už trūkinėjantį brangaus žmogaus gyvybės siūlą momentai. Nemažai tų laiškų. 1993 m. balandžio 24 d. rašytame yra tokios pastraipėlės: „Šiuo metu pradėjau skaityti Vyto knygas jam pačiam. Kai kada prašo, kad pakartočiau kai kuriuos sakinius. Su įdomumu klausosi, bet neilgai. Vis klausiu, iš kur paėmė kūriniui temą. Ir dabar girdžiu tik vieną sakinį: „Tai yra mano viduje susitelkę išgyvenimai...“ <...> Vytui perskaitau visus laiškus. Jis yra pasidaręs labai jautrus, jau ir ašarą dažnai nubraukia, o anksčiau jam tai buvo svetima. Džiaugiasi, kad ne veltui dirbo, kad atsirado žmonių, kurie jį įvertino...“

Kad V. Tamulaitis iki paskutinių valandų nesiskyrė su savo knygomis, kad mirė kaip rašytojas, liudija p. Marijos 1994 m. vasario 20 d. laiškas. „Aš prisiminiau, kad kai Vyto ligos metu skaitydavau jo knygas ir laukdavau jo paties žodžio apie tai, kokius išgyvenimus sukėlė perskaitytas kūrinys, jis vis klausdavo: „Kaip tau atrodo, ar nereikėtų keisti to kūrinio pabaigos, kad viskas baigtųsi laimingai?“ Minėjo, kad dėl to jis ne kartą buvo susilaukęs aštrios kritikos, ypač iš motinų pusės. Sakė, kad kažkur buvo parašyta: „Ar Tamulaitis

negalėtų parašyti, kad jo pasakos užsibaigtų laimingai, nes vaikai negali ramiai užmigti“. Aš Vytautą ramindavau sakydama, kad gyvenimas šioj žemėj nėra vien džiaugsmo ir laimės pilnas, kad jame daug skausmo ir kančios. Vaikas turi būti paruoštas sutikti ir viena, ir kita, kitaip – pasimes, neištvers. Mano žodžiai Vyto nenuramindavo, jis nuolat grįždavo prie to paties klausimo. Ta mintis jo neapleido ligi paskutinių valandų. Dieną prieš mirtį jam labai trūko oro, bet bandė su manim kalbėti, prašė atnešti plunksną ir rašalo. Aš paklausiau: „Ką rašysi?“ Jo atsakymas buvo: „Taisysiu“. Ką kalbėjo po to – jau nesupratau. „Taisysiu“ buvo paskutinis suprantamai ištartas žodis. Rugsėjo 22 d. jau nebekalbėjo, o aš jo klausiau, maldavau: „Jei girdi, paspausk man ranką“. Bandė spausti, pirštai judėjo, bet rankose jėgos jau neturėjo. Šeštą valandą penkiasdešimt penkios minutės vakaro Jis iškeliavo amžinam poilsiui į Dangiško Tėvo namus.“

1993-ųjų rugsėjo 22 d. rytą Marija rašė: „Vyto padėtis kritiška. Širdis ir plaučių uždegimas. Rašau budėdama ligoninėje, popiergalį pasidėjusi ant kelių“. Tos dienos vakarą Vytautas Tamulaitis „iškeliavo amžinam poilsiui“. Greit liūdna žinia pasiekė Kaune gyvenusią seserį Oną (mirė 1995 m.), o ji apie tai pranešė į Vilnių Albinui Vaičiūnui.

Didelį V. Tamulaičio poreikį taisyti savo kūrinius rodo gausūs „Vasaros pasakos“ redakciniai pataisymai. Jau sunkiai pasiligojęs rašytojas įvairių spalvų rašalu smarkiai tobulino atskirų sakinių kalbą ir stilių, vietomis gal ir nutaisydamas. Peržiūrėjo jis ir dar kai ką keitė, taisė ir „Vyturio“ leidyklai įteikdamas „Skruzdėlytės Greitutės nuotykius“. Dėl tų pataisymų įvyko mažas nesusipratimas. Solidžiam straipsnyje „Nutilo Svirplio Muzikanto daina“, išspausdintame „Tėviškės žiburiuose“ 1993 m. lapkričio 30 d., įžvalgi V. Tamulaičio kūrybos žinovė Angelika Sungailienė užsipuolė „Vyturio“ leidyklą, kad ši 1992 m. leidinyje raudonas skruzdėles perdažė į rudas. „Ir 1935 m. originale, ir Š. Amerikoje, Putname, nuo 1950 m. spausdintame „Eglutės“ žurnalėlyje, ir 1965 m. anglų kalbos vertime („Nimblefoot the Aut“, Manyland Books, Inc., NewYork) skruzdėlės plėšikės visur yra „raudonos“, – rašoma minimame straipsnyje. – Jeigu kokius pataisymus autorius ir įnešė, šitokio pakeitimo V. Tamulaitis pats nedarė ir neleido kitiems daryti.“ Straipsnis baigiamas gana pikta ir kategoriškai: „Visame kultūringame pasaulyje yra gerbiama autoriaus valia. Ar tas dėsnis nesaisto „Vyturio“ leidyklos?“ Bet šitas skruzdėles „perdažė“ pats

V. Tamulaitis. Savo ranka. Juodu rašalu. Parinkęs daugiausia tokių taisyčių turintį puslapį, nusiunčiau jį rašytojo žmonai. Į tai – jokio atgarsio. Ta straipsnio neteisybė ir užgaulus tonas leidyklos adresu tikrai nepelnytas – juk taip rūpestingai, taip spalvingai išleistos šio rašytojo knygos iki tol nebuvo!

Niekas šiandien neabejoja, kad rašytojas V. Tamulaitis palankesnėmis sąlygomis būtų nuėjęs toliau. Tai liudija jo knygos, leidžiamos nepriklausomoje tėvynėje pakartotinai. Taip grįžta klasika. Vien šiais metais jubiliejiniam gimtadieniui kaip reta gražiai išleista pasaka-apysaka „Svirplio Muzikanto kelionės“, netrukus išeis to paties žanro kūrinys „Vieną kartą“. Tikimės, pajudės ir „Vasaros pasaka“, taip ilgai nesulaukusi išleidimo atskira knyga valandos. Susigražinti V. Tamulaitį padės ir Suvalkijos krašte paskelbtas literatūrinis konkursas, kurio tikslas – populiarinti savo kraštiečio kūrybą, skatinti jo pavyzdžiu kurti vaikams ir jaunimui.

Būtų ir toliau nuėjęs. Metai, 1998, nr. 10, p. 117–122

ŽVAIGŽDEI UŽGESUS

Šių metų pradžioje, minėdami talentingo prozininko Vytauto Tamulaičio aštuoniasdešimtąjį gimtadienį, prisiminėme jį kaip ryškią žvaigždę lietuvių vaikų literatūros padangėje. Ir štai iš Kanados, iš Toronto, kuriame prabėgo didelė išėivijon nublokšto kūrėjo gyvenimo dalis, telegrafas atnešė liūdną žinią: po ilgos ir sunkios ligos toji žvaigždė užgeso...

Prisimename, kaip ryškiai sužibo V. Tamulaičio talentas pasirodžius pirmajai knygai „Skruzdėlytės Greitutės nuotykių“, apie kurią, sulaukusią premijos, B. Brazdžionis pasakė: ja „galėtų pasigirti bet kurios kitos tautos vaikų literatūra“. O kai tais pačiais 1935 metais išėjo ir antroji knyga – pasaka-apysaka „Kiškelių užrašai“, jaunas autorius atsistojė į geriausių vaikų rašytojų gretą. Ištikimybę pasirinktam keliui įrodė vienuolika knygų, skirtų jaunajam skaitytojui.

Arčiausiai širdies jam buvo mažieji, kurie mėgsta pasakas, knygas apie gamtą, kuriuos į platesnį pasaulį galima išvilioti atvėrus stebuklą ir gyvūnijos paslapčių langelį. Ir apie vabalus rašydamas, V. Tamulaitis vedė prie sudėtingų žmonių santykių, prie šviesiausių žmonijos idealų. Jo skruzdėlytės Greitutės kelrodė žvaigždė – atsisakyti savo džiaugsmo, kad išgelbėtų kitus, visur rodyti širdį ir širdies ieškoti. Daugelis iš mūsų, vaikystėje skaičiusių pasaką-apysaką „Vieną kartą“ (1942), prisimena ją kaip patraukliausią knygą. Jos pagrindinis veikėjas katinėlis mokė teisingumo, geraširdiškumo ir atkaklumo. Atmintin įsirėžė žodžiai: „Kiekvieno pečiai turi būti pakankamai tvirti ir sunkesnei naštai pakelti“, nes ta žemė, kurią perėjo nepalaužiamas idealistas, „sukaustyta geležiniais pančiais, o tiesa užrištomis akimis stovi prie teisėjų stalo. Net skausmas, ir tas padalintas neteisingai“.

Mažųjų skaitytojų V. Tamulaitis nepamiršo ir karo nublokštas į Vokietiją, vėliau atsidūręs Kanadoje. Rašė jiems auksinę vasaros pasaką apie bites, išleido gana savitą ir spalvingą pasaką-apysaką „Svirplio Muzikanto kelionės“ (1960), kuri įvertinta kaip kūrinys, kokių retai tesulaukia mūsų vaikų literatūra (A. Giedrius). Didžiulį darbštumą ir

Kriūkų vidurinės mokyklos mokiniai su mokytojomis prie Vytauto Tamulaičio pasakų Vabalų kalnelio. Nuotrauka iš mokyklos archyvo

Tie patys mokiniai prie skulptūrų, sukurtų rašytojo šimtųjų gimimo metinių proga, Šakių r. centrinės bibliotekos organizuoto plenero metu. Su jais mokytojos V. Šuopienė ir V. Vanienė. Nuotrauka iš Kriūkų vidurinės mokyklos archyvo

reiklumą liudija „Vyturio“ išleisti atnaujinti „Skrudzėlytės Greitutės nuotykių“. Galime drąsiai tvirtinti, kad pasakos-apsakos žanrą V. Tamulaitis iškėlė į tokią aukštumą, ko kioje šis dar niekada nebuvo.

Ne mažiau reikšmingos ir realistinės V. Tamulaičio apsakos, apsakymai. Šie kūriniai įsimena kaip jautrios teisingumo, doros, tvirtumo pamokos, jie vilioja permainingomis įvykių grandinėmis, giedra nuotaika, stiprių tėvynės, gamtos jausmu, graudoku pasakojimo tonu. Apsakoje „Ateina pavasaris“ (1937) pirmą kartą lietuvių vaikų literatūroje taip įdėmiai pažiūrėta į mažylio vidų, jo išgyvenimus, bendraujant su tėvais, močiute, vienmečiais. Apsakymuose susitinkame su našlaičiais, vargšais, piemenėliais, kaimo paugliais, siekiančiais įgyvendinti savo svajones ir nugalinčiais nelengvas kliūtis. Įdomūs apsakymai apie permainingus okupacijos, karo ir pokario metus. Pavydėtino likimo sulaukė apsakymas „Petruko vėliava“. Jis pateko į trisdešimt dviejų pasaulio tautų rašytojų antologiją „Vaikai visur“ (1970), išleistą anglų kalba.

Nelengvas buvo rašytojo gyvenimo kelias. Tai nulėmė išėvio likimas, jo pažiūros, būdas. Buvo garbingas, nesugebėjo, o ir nenorėjo lįsti į „pirmąsias eiles“. Jo patiklumu ir gerumu naudojosi to neverti, suteikdami nemažai nusivylimų kartėlio. Išėivijoje išėistoje enciklopedijoje rašoma, kad „T. stovi pirmosiose mūsų vaikų literatūros klasikų gretose“, o ką tik išėjusioje reprezentacinėje lietuvių egzodo literatūros istorijoje velioniui teskiriama trijų eilučių pastraipėlė, kurioje išskaičiuojamos vien užsienyje išėistos knygos. Šiandien nelengva suvokti, kodėl taip atsitiko. Gerai dar, kad šalia iki paskutinio atodūsio buvo nepavargstanti gyvenimo draugė Marija, dažnai aplankydavo Lemonte (JAV) gyvenanti sesuo Jadvyga, rėmė artimų draugų būrelis.

V. Tamulaitis neseniai tapo Lietuvos rašytojų sąjungos nariu. Reikia tikėtis, bus pasirūpinta plunksnos brolio kūrybos leidimu, jo atminimo įamžinimu.

Tepasiekia nuoširdžios užuojautos žodis žmoną Mariją, seseris Jadvygą ir Oną, sūnų ir dukrą, velionio artimuosius. Iš Lietuvos, kuri prisimena savo ištikimą sūnų. Ir prisimins...

Dideli talentai panašūs į užgesusias žvaigždes – jų nebėra, o dosniai pažerti spinduliai tebešviečia.

Žvaigždei užgesus. Literatūra ir menas, 1993 spalio 2, p. 15

J. LINKEVIČIAUS STRAIPSNIAI APIE VYTAUTĄ TAMULAITĮ

1. Noras – rašyti tik jaunimui, *Metai*, 1993, nr. 12, p. 148–150.
2. Kaip ryški žvaigždė, *Literatūra ir menas*, 1993, vasario 13, p. 5.
3. Žvaigždei užgesus, *Literatūra ir menas*, 1993, spalio 2, p. 15.
4. Ir šiandien mieli kūriniai (apie V. Tamulaičio knygas), *Literatūra ir menas*, 1995, birželio 24, p. 14.
5. Vytauto Tamulaičio kūryba iševijoje, *Rubinaitis*, 1995, nr. 2, p. 14–17.
6. Rašyti tik jaunimui, *Santara*, 1997, pavasaris, nr. 28, p. 52–55.
7. Broliai Tamulaičiai, *Suvalkija*, 1998, nr. 1, p. 39–42.
8. Būtų ir toliau nuėjęs... *Metai*, 1998, nr. 10, p. 117–122.
9. Vytautui Tamulaičiui – 90, *Literatūra ir menas*, 2003, vasario 14, p. 22.
10. Nuo Skruzdėlytės Greitutės iki darbštuolės Bitelės, *Vasaros pasaka*, Vilnius, 2004, p. 148–160.
11. Lyg vakar parašyta... *Dienovidis*, 1998, rugsėjis–spalis (nr. 34), p. 12.
12. Tokių knygų reta, *Literatūra ir menas*, 1998, sausio 24, p. 4.
13. Rašyti tik jaunimui, *Iš gintarų vėrinio*, Vilnius, 2002, p. 109–127.
14. Apie jautrią ir narsią širdį, *Iš gintarų vėrinio*, Vilnius, 2002, p. 127–133.

JONO LINKEVIČIAUS KNYGOS APIE LIETUVIŲ VAIKŲ LITERATŪRĄ

1. Vaikų poezijos dešimtmečiai, Vilnius: *Vaga*, 1972, 307 p.
2. Prie žalių krantų, Vilnius: *Vyturys*, 1988, 127 p.
3. Po girią vaikščiojo poetas, Vilnius: *Agora*, 2000, 205 p.
4. Iš gintarų vėrinio, Vilnius: *Agora*, 2002, 255 p.
5. Su volungėlės plunksna, Vilnius: *Žara*, 2003, 141 p.
6. Vytautas Račickas, Vilnius: *Žara*, 2007, 223 p.

VYTAUTAS TAMULAITIS – tik lietuvių vaikų literatūrai pasišventęs rašytojas, tarpukario metais išleides šešias jauniems skaitytojams skirtas knygas, tapo tiems laikams vienu labiausiai mėgstamu ir skaitomu kūrėju.

Tik dėl sunkios penkių dešimtmečių sovietinės okupacijos, kai rašytojas buvo priverstas palikti gimtąjį kraštą, o jo knygos tėvynėje buvo uždraustos, kelioms jaunųjų skaitytojų kartom jis tapo nežinomas ar primirštas, nors kūrybinio darbo nenutraukė.

Tik atkūrus nepriklausomybę, vėl sugrįžta ir prie V. Tamulaičio, ir tik 2013 m., minint rašytojo 100-ąsias gimimo metines, pirmą kartą atskira knyga išleistas jo apsakymas „Petriuko vėliava“, pelnęs rašytojui tarptautinį pripažinimą – jis 1970 m. tarp atrinktų 30-ies geriausių pasaulio rašytojų kūrinių paskelbtas Jungtinių Tautų antologijoje „Children everywhere“ („Vaikai visur“, anglų k.).

Jonas Linkevičius

Vytautas Tamulaitis

Atsakingoji redaktorė Sonata Jonušaitė

Korektorė Rasa Kašėtienė

Dailininkė Ona Liugailienė

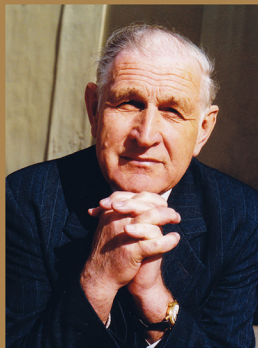
Spaudai rengė VšĮ „Versmės“ leidykla

Geležinkelio g. 6, 02100 Vilnius, www.versme.lt

Spaudai parengta 2018 01 31

Spausdino Standartų spaustuvė. Tiražas 300 egz.

JONO LINKEVIČIAUS – rašytojo, Lietuvos rašytojų sąjungos nario, humanitarinių mokslų daktaro, lietuvių literatūros tyrinėtojo, kritiko ir pedagogo, redaktoriaus ir vertėjo aktyvi mokslinė ir kūrybinė veikla, prasidėjusi 1955-aisiais, trunka jau daugiau kaip šešis dešimtmečius. Iš gausaus pluošto publikuotų darbų – daugiau kaip dviejų dešimčių knygų, monografijų, trijų šimtų penkiasdešimties straipsnių, recenzijų, vertimų – autoriui arčiausiai širdies visą gyvenimą išlieka vaikų ir jaunimo literatūra.

9 786098 148626